

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

סיון - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

בהוצאת "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

תוכן הענינים

פתח דבר.....10

שער התשובה חלק ד'13

פעילות הארגון.....69

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' שמואל בן ר' צבי קניבסקי ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה ארכוב ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.ג.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארכוב שיחי'

להצלחתו

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידיעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, ואורחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "אורחות יושר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת השמונה עשרה, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כבריינתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרה הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בבית המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "אורחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

יום א' ג' סיון - יום ה' ז' סיון.....(פרשת בהעלותך)

שבוע א'

יום א' י' סיון - יום ה' י"ד סיון.....(פרשת שלח לך)

שבוע ב'

יום א' י"ז סיון - יום ה' כ"א סיון.....(פרשת קרח)

שבוע ג'

יום א' כ"ד סיון - יום ה' כ"ח סיון.....(פרשת חקת)

שבוע ד'

עיונים ארחות שער התשובה צדיקים

שער התשובה שער העשרים וששה חלק ד'

א. כשנגות. הטעם בזה, שאם עושה תשובה רק מחמת יראת העונש, הרי אין כוונתו שלימה לשם שמים, שהרי לטובת עצמו הוא חושש, לפיכך עדיין רושם החטא קיים, והוא נחשב לו כשגגה. אמנם אם עושה

ואם אדם עשה תשובה וחזר

לסורו, אפלו עשה בן

הרבה פעמים, לעולם יכול לעשות

תשובה, אך יש להחמיר בתשובה שניה ושלישית יותר מכבראשונה. וגרסין בירושלמי (פאה פ"א ה"א): מי שהיה רשע כל ימיו¹ ועשה תשובה, הקדוש ברוך הוא מקבלו. אומר רבי יוחנן: ולא עוד, אלא² כל עבדות³ נעשו לו בזכות. ובפרק יום-הכפורים (יומא פו, ב): אם עשה תשובה⁴ מאהבה, ודונות נעשו לו⁵ בזכות;⁶ מיראה, ודונות נעשו לו⁸ בשננות.⁹ וכל אותם שאין להם חלק לעולם הבא נדונים בגיהנם לדורי-דורות - ונקא אותן

ביאורים

1. ועשה תשובה. ברגע האחרון של חייו. 2. כל עבירות. שעשה במשך כל ימי חייו, גם במזיד. 3. נעשו לו. נחשבות לו עתה. 4. מאהבה. מתוך אהבתו לה. 5. דונות. העבירות שעשה בזדון. 6. כזכיות. נהפכות לו למצוות. 7. מיראה. אם שב בתשובה מחמת יראת העונש. 8. כשננות. כאילו עשן מתוך חסרון ידיעה. 9. וכל אותם. רשעים שחטאו בחטאים חמורים שענשם הוא שאין להם חלק לעולם הבא ושנדונים בגיהנם לדורי דורות, והם אותם

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות. (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם). החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות. תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

נִשְׁמָתוֹ בְּרִשְׁעָתָם, אָכַל אִם עָשׂוּ
תְּשׁוּבָה, אֵין לָהּ דָּבָר ¹⁰שְׁעוֹמֵד בְּפָנַי
בְּעַל־י-תְּשׁוּבָה. וְלֹא יִחְשַׁב אָדָם:
הוֹאִיל וְחֲטָאֵתִי וְהִחֲטָאֵתִי אַחֲרֵי
¹¹לֹא אוֹכַל לְשׁוּב, ¹²וּמִרְפָּה יָדוֹ מִן
הַתְּשׁוּבָה - חֲלִילָה מִעֲשׂוֹת זֹאת, כִּי
אָמְרוּ בְּפֶרֶק חֶלֶק (סנהדרין קב, א):
אִפְלוּ יִרְבְּעִם, שְׁחָטָא וְהִחֲטָיא,
הַקְדּוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אָמַר לוֹ ¹³עֲתָה
תְּשׁוּב, וְלֹא רָצָה. (פרקי ר"א פמ"ג)
כך מתרבה תאוותו לדבר עבירה וקשה לו יותר לפרוש ממנה. ומכיון שכגודל הנסיון כך גודל השכר, הרי שככל שהרבה לחטוא בעבר כך מתרבה שכרו כשפורש לבסוף, ונמצא שאותה עבירה שעשה מכבר גורמת שפרישתו כעת תיחשב לו זכות גדולה, מכיון שאף שידוע מהו טעמו של החטא מתגבר ולא חוטא, ולכן מעלתו יותר גדולה ממעלת הצדיק הפורש מבלי שטעם אף פעם את טעם החטא. (עפ"י 'תוספת יום הכיפורים', וע"ע מהרש"א).

ביאורים

המנויים במסכת סנהדרין פרק חלק (צ). ובר"ה (ז). ¹⁰. שְׁעוֹמֵד. שמעכב ומונע בפני החוטא מלעשות תשובה. ¹¹. לֹא אוֹכַל לְשׁוּב. שאין הקב"ה מקבלני. ¹². וּמִרְפָּה יָדוֹ מִן הַתְּשׁוּבָה. מתיאש מלעשות תשובה. ¹³. עֲתָה תשוב. במסכת סנהדרין (קב). דורשת הגמרא את הכתוב (מלכים-א יג, ג): "אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה". מאי "אחר"? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו: "חזור בך! ואני ואתה ובן ישי

ארחות

שער התשובה

צדיקים

צֹא וּלְמַד מֵאַחֲאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, ¹⁴שְׁנוֹל וְחָמֹד וְרִצָּח,
¹⁵וְקָרָא ¹⁶לִיהוֹשֶׁפֶט מֶלֶךְ יְהוּדָה ¹⁷וְנָתַן לוֹ מַלְקוֹת בְּכָל
יוֹם שְׁלֹשׁ פַּעַמִּים, וְהָיָה מִשְׁפָּחָם וּמַעֲרִיב בָּצוּם וּבְתַפְלָה
לְפָנַי הַקְדּוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, וְהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה כָּל יָמָיו,
וְלֹא שָׁב אֶל מַעֲשָׂיו הָרָאשׁוֹנִים, וְנִרְצִית תְּשׁוּבָתוֹ,
שֶׁנֶּאֱמָר: ¹⁸"הָרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחֲאָב מִלְּפָנַי, יַעַן כִּי נִכְנַע
מִפָּנַי ¹⁹לֹא אָבִיא הָרָעָה בְּיָמָיו" (מלכים-א כא, כט), ²⁰וְאָמְרוּ

ביאורים

(דוד) נטייל בגן עדן". אמר לו: (ירבעם להקב"ה) "מי בראש?" (השיב לו הקב"ה): "בן ישי בראש". (אמר לו ירבעם): "אי הכי לא בעינא". ¹⁴. שְׁנוֹל וְחָמֹד וְרִצָּח. במלכים-א (פרק כא) מסופר על אחאב מלך ישראל (עשרת השבטים) שחמד את כרם נבות הזרעאלי והלה סירב למוכרו לו. כדי להעביר את הכרם לידי אחאב, צותה איזבל אשתו להרוג את נבות על ידי עלילת שקר ולהעביר את רכושו למלך. כשבא אחאב לקחת את הכרם לרשותו שלח אליו ה' את אליהו הנביא בתוכחה: "הרצחת וגם ירשת!?" והודיע לו שיענש על מעשהו בהכרתת כל משפחתו. תגובתו לדברי אליהו מתוארת בפסוק (שם כז): "ויחי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום". אז אמר ה' לאליהו שהוא מקבל את כניעתו של אחאב והרעה תדחה לימי בנו. ¹⁵. וְקָרָא. ועשה תשובה גדולה ושלח וקרא. ¹⁶. לִיהוֹשֶׁפֶט מֶלֶךְ יְהוּדָה. שהיה מלך צדיק. ¹⁷. וְנָתַן לוֹ מַלְקוֹת. יהושפט לאחאב, כדי לייסרו על חטאותיו, והוא חלק מתיקוני התשובה שקיבל אחאב על עצמו. ¹⁸. הָרֵאִיתָ וגו'. האם נותן אתה לב לראות, אשר נכנע אחאב מלפני, ורצה לומר: לא מפחד העונש, כי אם מגדולת האדון ה' (מצודת דוד). ¹⁹. לֹא אָבִיא הָרָעָה. רעת ביתו (רש"י). ²⁰. וְאָמְרוּ בְּכִיכָרָא. אצל אחאב נאמר שלבש שק והתענה. על כך שואל המדרש: וכמה התענה? ומשיב: שלוש שעות. כלומר, אם היה רגיל וכו'.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

בַּפְּסִיקָתָא (פסיקתא דרב כהנא כ"ה, פיסקא דשוכה): אִם הָיָה רָגִיל לֵאכֹל בְּשָׁלֹשׁ שָׁעוֹת, הָיָה אוֹכֵל בְּשֵׁשׁ שָׁעוֹת; אִם הָיָה רָגִיל בְּשֵׁשׁ שָׁעוֹת, הָיָה אוֹכֵל בְּתִשְׁעֵי שָׁעוֹת. וּמַהוּ "וַיַּחֲלֶף אֹט" (שם פסוק כז)? אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: ²²שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ יַחַף. ²³וּמַמְנוּ יִלְמַד כָּל אֶדָם. וְעוֹד צֵא וּלְמַד ²⁴מִמְנֶשֶׁה בֶּן חֲזָקִיָּה, ²⁵שֶׁעָשָׂה כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָרַעוֹת שֶׁבַּע עוֹלָם, וְקִבְּלוּ הַקְדוּשָׁ-בְרוּךְ-הוּא ²⁶בְּתִשְׁבָּעָה (פרקי ר"א מג) וְעוֹד אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל הָאוֹמֵר מְנֶשֶׁה אֵין לוֹ חֵלֶק

ביאורים

21. לאכול בשלש שעות. לאכול סעודתו בסוף השעה השלישית מתחילת היום, איחר סעודתו והיה אוכל בסוף השעה השישית של היום. ואם היה רגיל לאכול סעודתו בסוף השעה השישית מתחילת היום, היה אוכל בסוף השעה התשיעית. וזאת כדי לייסר עצמו על חטאותיו כחלק מתיקוני התשובה שקיבל על עצמו. 22. שהיה הולך יחף. בענוה ובאטיות [הלך בנחת הנה ונהנה, כדרך אדם הדואג ומתאבל, ומחשב מה לעשות לתקן הדבר (מצו"ד)]. 23. וממנו ילמד כל אדם. שלל להתאשש מן התשובה, ואף אם הרשיע ביותר, שהרי אף אחאב הרשיע מאד, וכיון שעשה תשובה נתקבלה תשובתו. 24. ממנשה בן חזקיה. מלך יהודה. 25. שעשה כל התועבות הרעות שבעולם. הוא החזיר את הבמות שאיבד חזקיהו אביו, הקים מזבחות לעבודה זרה כמו שעשה אחאב, ומשך אחריו את כל אנשי יהודה לחטוא בעבודה זרה, וגם שפך דם נקי הרבה, כמבואר בספר מלכים-ב, כא, א-יח. 26. בתשובה. במסכת סנהדרין (קג). אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: מאי דכתיב (דברי הימים-ב לג, יג): "וישמע אליו (ה') ויחתר לו"? "ויעתר לו" מיבעי ליה! מלמד שעשה לו הקב"ה (למנשה) כמין מחתרת ברקיע (ופשט ידו) כדי לקבלו בתשובה מפני מדת הדין [שהיתה מעכבת שלא לקבל את תשובתו. רש"י].

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

לְעוֹלָם הַבָּא, ²⁷מִרְפָּה יְדִיחָם שֶׁל בְּעָלֵי תְּשׁוּבָה, וְתַנִּי תִּנְאָ קַמְיָה דְּרַבִּי יוֹחָנָן: מְנֶשֶׁה עָשָׂה תְּשׁוּבָה ²⁸שְׁלֹשִׁים וּשְׁלֹשׁ שָׁנָה, ²⁹וְקִבְּלוּ הַקְדוּשָׁ-בְרוּךְ-הוּא (סנהדרין קג, א).

(²⁹) וְעָתָה בְּהוֹרוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר בְּנֵי-אֶדָם חֲלָשִׁים מְאֹד

ונאזני משפט תיקוני התשובה אשר יתן לו מעט לפי מה שהוא אדם, באופן שעול יסבול ולא יבול. וכאשר ירגיל ויתחזק, יהא מוסיף עליו והולך לפי כוחו ולפי טיבו וטבעו.

וכבר אמרו משם האר"י ז"ל שלפי הדורות כי גברה הקליפה, כי דלוננו מאד בכל מכל, וכשל בעוונינו כוחנו, המעט שעושים חשוב הרבה. [וז"ל "ברית עולם" (לבעל החיד"א ז"ל): ראיתי בכתבי מהרח"ו ז"ל ששאל לרבו רבינו האר"י ז"ל דעין רואה בתלמוד ובמדרשים שמעשים טובים ומדות וקדושת התנאים והאמוראים הוא דבר מבהיל, ולא יוכל האדם בדורנו לעשות אחת מאלף. והשיב לו הרב זצ"ל דעתה גברה מאד הסט"א והמעט שעושים עתה חשוב לפניו יתברך כהרבה שהיו עושים הראשונים. עכ"ד]. הא למה זה דומה למי שיש לו בעלי חובות שנושים בו הרבה, והוא נשבר ולרש אין כסף,

ביאורים

27. מרפה ידיהם של בעלי תשובה. שימנעו מלעשות תשובה, כיון שיחששו שתדיחה תשובתם כמו שנדחתה תשובתו של מנשה, [ויחשבו בלבם, אם מנשה שחזר בתשובה שלושים ושלוש שנים אין לו חלק לעולם הבא, גם לנו לא כדאי לחזור בתשובה]. 28. שלשים ושלוש שנה. האחרונות של חייו. 29. וקבלו הקב"ה. בתשובה. בספר דברי הימים-ב (לג, י-יט) מבואר שהביא

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

בְּגוֹפֶם וְאִין לָהֶם כַּח ³⁰בְּכָרְאוֹנוֹה, מַה יַּעֲשֶׂה אָדָם שְׁחָטָא כָּל יָמָיו בְּלִשׁוֹן הָרַע ³¹וּבְחִנְיָפָה וּבְכָל ³²הַמַּדּוֹת בָּלָן, וְלֹא נִזְהַר כָּל יָמָיו בְּגוֹפֵי הַמַּצּוֹת, שְׁלֹא הָיָה מְקִים אוֹתָם מִחֻמַּת שְׁלֹא רָאָה אָדָם מְקִים אוֹתָן שִׁילְמַד מִמֶּנּוּ, וְלֹא חָשׁ כָּל יָמָיו ³³לְהִתְפַּלֵּל וּלְכַרֵּךְ הַבְּרָכוֹת, וְכֵן בְּכָל הַמַּצּוֹת - אֵיךְ יִסְבֵּל צַעַר לְפִי מַה ³⁴שֶׁעֵבֶר? כִּי הֲלֹא אֵין חֶקֶר וְאֵין מִסְפָּר ³⁵לְרַבִּי הָעֲבָרוֹת לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ מְדַרְכֵּק בְּמַעֲשָׁיו. לָכֵן יֵשׁ ³⁶לְשׁוֹם דֶּרֶךְ לְפָנֵי בְנֵי-אָדָם הַמִּתְנַדְּכִים לְשׁוֹב.

וַיֵּשׁ חֲלוּק בֵּין אָדָם לְאָדָם. בִּיצֵד? אִם זֶה הַחוּטָא בַּעַל-

ביאורים

ה' עליו את שרי צבא מלך אשור, שאסרו אותו והוליכוהו לבבל, ובגלותו חזר בתשובה ונכנע מאד לפני ה', והשיבו ה' לירושלים, ושם נהג כשורה וניסה לתקן את המעוות. ³⁰ כְּבָרְאוֹנוֹה. כמו שהיה לדורות הקדמונים. ³¹ וּבְחִנְיָפָה. שמנסה למצוא חן בעיני רשע ע"י שמשבחו או מראה באופן אחר שמסכים אתו או עם מעשיו, או אפילו אם נמנע מלהוכיחו (שע"ת ג, קפח-קצט). ³² הַמַּדּוֹת. הרעות. ³³ לְהִתְפַּלֵּל. בכוונה (כת"י). ³⁴ שֶׁעֵבֶר. שחטא. ³⁵ לְרֹבֵי הָעֲבִירוֹת. לעבירות הרבות. ³⁶ לְשׁוֹם דֶּרֶךְ. להתאים ולכוון דרך תשובה לפי האדם ויכולתו.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

ג. שיעסוק בתורה בעסק גדול. כי ע"י לימוד התורה יותר מתקבלת התשובה. וביאור הענין, דהנה החיד"א ז"ל בכמה מקומות הקשה איך מועילה תשובה, והרי מבואר במסכת קידושין (לב:) שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול? ותר"ץ, שעם ישראל נקראים בנים וכמו שנאמר (דברים יד, א) "בנים אתם לה' אלוהיכם" ודעת רבי מאיר (קידושין לו.) שאף כאשר ישראל חוטאים עדיין הם בבחינת בנים, ובשו"ת הרשב"א כתב שבזה הלכה כר"מ שסובר "בין כך ובין כך קרויין בנים", ומבואר במסכת קידושין (לב.) שאב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולכן מועילה תשובה. עכ"ת. ד. והנה בביאור הגר"א על משלי (יז, ב) משמע, שע"י עסק התורה זוכה האדם להיקרא בבחינת "בן" אצל הקב"ה ולא רק בבחינת "עבד", עיי"ש. וכן בספר רוח חיים (לרבינו חיים מוואלוז'ין זצ"ל) עמ"ס אבות (ב, ב) האריך בזה שע"י לימוד תורה נקרא בן, עיי"ש. וכן כתב גם כן החיד"א, ובזה ביאר, שלכן מבואר במסכת סנהדרין (טז.) שעסק"ם שיעסק בתורה חייב מיתה, כיון שעסק"ם אינם יכולים להיות בבחינת בנים, ורק על ישראל נאמר "בנים אתם לה' אלוהיכם", ולכן לא יכול להיות להם שום שייכות לתורה, עכ"ת. ומבואר מכל זה, שעיקר בחינת בנים הוא כאשר עוסקים כלל ישראל בתורה, כי הלומד תורה הוא בבחינת "בן" ולא רק בבחינת "עבד" וכנ"ל, ולכן ע"י לימוד תורה יותר מתקבלת התשובה.

ביאורים

³⁷ לא יוכל לתקן מדותיו הרעים. בכת"י הגי': "לא יוכל ללמוד תורה ולתקן מדותיו הרעות". ³⁸ בַּעֲסָק גְּדוֹל. בעמל וביגיעה. והיסורין שיבואו לו ע"י עסק התורה [כגון מה שאמרו חז"ל 'כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחי צער תחיה - ובתורה אתה

רָבָה (כה, א): אִם נִכְשַׁל אָדָם
בְּעֵבְרָה³⁹ וְנִתְחַיֵּב מִיתָה בְּיָדֵי
שָׁמַיִם, מָה יַעֲשֶׂה וְיִחְיֶה? אִם הוּא
לְמוֹד לְהַיּוֹת⁴¹ קוֹרָא⁴² דָּף אַחֶר,
יִקְרָא⁴³ שְׁנֵי דְפִין; לְשָׁנוֹת פֶּרֶק
אַחֶר, יִשְׁנָה שְׁנֵי פֶרְקִים; אֲלֵמָּא
(ד') יֵשׁ כְּפָרָה⁴⁵ בְּרֹב לְמוֹד. וְיַעֲשֶׂה

ד. יש כפרה ברוב
לימוד. הטעם שעסק
התורה מכפר על כל
העוונות, ביאר בספר
"נפש החיים" (שער
ד' פרק ל"ב), ששרשה
העליון של התורה
הקדושה היא מעל כל
העולמות כולם, ועל
ידי עסק התורה כראוי
הוא מעורר שרשה
העליון, להאציל

ולהשפיע שפעת אור עליון וקדושה על העולמות כולם, ורשפיה רשפי אש
שלהבת נורא, לגרש ולכלות כל הטומאות והזוהמות שגרם במעשיו בכל
העולמות, להתקדש ולהאיר עוד בקדושה העליונה, להתקשר יחד אחד
בחברו, וכל הפגמים מתמלאים, וכל הקלקולים נתקנים, וכל ההרסות

ביאורים

עמל', וכן מה שמנדד שינה מעיניו ועצם יגיעת התורה בפרט כשיגע בה
בזמן שאין לו חשק או שנדמה לו שמחמת עסק התורה נמנע ממנו חיי
רווחה וכיו"ב] נלקחים בבי"ד שלמעלה בחשבון היסורים שלו ומנכים
בערכם יסורים אחרים שהיו מזומנים לבוא עליו. [ועיין בזה בספר 'ברכת
פרץ' פרשת מקץ מה שהרחיב בזה]. 39. ונתחייב מיתה וכו'. במדרש
הגירסא: "נתחייב מיתה בידי שמים". פירוש, שכן בכשלון העבירה הוא
"קונה קטיגור אחד" (אבות ד, יא), אשר הוא "נוטל את נפשו עליה" (ראה
מכות כג. "תומר דבורה" להרמ"ק, פי' "נושא עוון"), ובכל עבירה שהיא
(ראה ברכות ד: ועוד). 40. למוד. רגיל. 41. קורא. במקרא. 42. דף אחד.
פרשה אחת, או דיבור אחד (עי' שמו"ר טז, ב) בכל יום, מעתה וקרא.
43. שני דפין. בכל יום. 44. לשנות פרק אחד. פירוש, ואם היה רגיל ללמוד
במשנה פרק אחד בכל יום. 45. ברוב למוד. בכך שמרבה בלימוד התורה
יותר ממה שהיה רגיל עד עתה.

מתבנים, והשמחה⁴⁶ חסד⁴⁷ ואמת^(ה), וכו' ויתפפרו
וחדוותא ויתירא ואור
העליון מתרבה בכל העולמות.

וגם כי ידוע שכל דבר אינו נתקן אלא בשרשו העליון, וכל אחד מישראל
שורש העליון של נשמתו הוא מאות אחת מהתורה הקדושה [כמו שכתב
רבינו הגר"א: לכל אחד יש שורש בתורה כמש"כ ששים רבוא אותיות לתורה
ולישאל, ולכל אחד יש לו שורש או באות או בקוץ או בנקודה ותג, כפי
גודל נשמתו (תיקו"ז חדש לד. ד"ה עומר לגלגולת)], לכן, כל פגמי הנפש
החוטאת נתקנים ונמתקים בשרשם בתורה הקדושה, על ידי העסק בה
כראוי.

וכמו שאמר הכתוב (תהלים יט, ח) "תורת ה' תמימה משיבת נפש", שאף
אם כבר נכרתה הנפש משרשה ח"ו, ותרד פלאים בעמקי מצולות הרע ח"ו,
התורה הקדושה שעוסק בה היא מקימה ומוציאה ממסגרים, ומשיבה אותה
להתקשר כבתחילה, וביתרון אור התורה הקדושה.

ולכן תקנו הראשונים ז"ל נוסח הוידיע על פי הכ"ב אותיות, כדי לעורר שורש
העליון של נפשו, אשר היא מקושרת ונאחזת בתורה הקדושה, לטרה
ולקדשה.

ה. ואמת. במסכת ברכות (ה:): מבואר ש'אמת' זו תורה שנאמר (משלי כג,
כג) "אמת קנה ואל תמכור". ולכאורה יש לתמוה, כיצד מוכח ממקרא זה
ש'אמת' היא 'תורה'? וכתב בא"י הים (ברכות שם ד"ה כל), שלשון 'אמת'
שייך רק על התורה, לפי שהיא נצחית וקיימת לעולם, ואינה כדתות ונימוסי
העמים אשר משתנים מעת לעת, כפי צורך בני האדם באותו הזמן. ועל כך
הביאה הגמרא לראיה את מאמר הכתוב 'אמת קנה ואל תמכור', שכן בשאר
קניני העולם לעיתים יארע שיקנה אדם חפץ בשעה שהוא נצרך לו, אך
לאחר מכן עם שינוי העתים והזמנים שוב אינו צריך לו ומוכרו, אבל התורה
אינה כן, שהרי אין בה שינוי לעולם, ולפיכך לעולם מבקש אדם לקנותה ולא

ביאורים

46. חסד. גמילות חסדים, שנאמר (משלי כא, כא) "רודף צדקה וחסד, ימצא
חיים" (ברכות ה:). 47. ואמת. זו תורה, שנאמר (שם כג, כג) "אמת קנה ואל
תמכור" (ברכות שם).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עוונותיו, שְׁנֵאמָר: ⁴⁸"בְּחֶסֶד וָאֱמֶת
⁴⁹"יְכַפֵּר עֲוֹן" (משלי טז, ו). וַיִּטְרַח
לַעֲשׂוֹת כָּל מִצְוָה וּמִצְוָה
⁵⁰כְּמִאֲמָרָה. וַיִּטְרַח לְזִכּוֹת הָרָבִים,
וּלְגַמֵּל חֲסִדִּים לְבְנֵי-אָדָם, וּלְהַתְפַּלֵּל
כְּכֹנֶנֶה וּבַהֲכִנְנָה ⁵¹וּבִקְרִיעַת הַלֵּב,
וּלְבַקֵּשׁ מִחִילָה מֵאֵת ה' עַל כָּל
פְּשָׁעָיו. וַיִּמְנַע עֲצָמוֹ מִשְׁחֹק

[כמובא במדרש תנחומא (תרומה א)].

ביאורים

48. בחסד. ואפילו אין לו משלו - יראה לזרזו חברו לצדקה וחסד ולהחיות העניים, שכל זה מועיל לו לאדם להאריך ימיו ושנותיו ולכפר על עוונותיו ('נדחי ישראל' פרק ל"ה). 49. 'יכופר עוון'. וירחמו עליו מן השמים להוסיף לו חיים, וכמו שאמרו חז"ל 'כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים' (שעה"צ תרט"ו, ו). כתב הגר"א (משלי טז, ו): "גדול וטוב מכל הסיגופים - לעסוק בתורה ובגמילות חסדים, ובזה יכופר עונו". וז"ל ה"מסילת ישרים" (פרק י"ט): "זוה פשוט, כי הקב"ה מודד מדה-כנגד-מדה (סנהדרין צ). ומי שמרחם ועושה חסד עם הבריות - גם הוא בדינו ירחמוהו וימחלו לו עוונותיו בחסד, שהרי מחילה זו דין הוא, כיון שהיא מדה כנגד מדתו, והוא מה שאמרו ז"ל (ר"ה יז): 'למי נושא עון? למי שעובר על פשע (כלפי חבריו)'". 50. כמאמרה. בכל פרייה ודקדוקיה. 51. ובקריעת הלב. בקריעת המחשבות הרעות מלבבו (עפ"י 'רד"ק' יואל ב, יג). או: שיסיר ערלת לבבו, האוטמת אותו מן האמת ומן התשובה (עפ"י 'אבן עזרא' שם).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

וַיְטוּלִים וּדְבָרִים בְּטָלִים וּמְלִשְׁמַע חֲדוּשֵׁי הָעוֹלָם. ⁵²וַיִּכְנַע
מִכָּל דָּבָר, וַיִּשְׁעַר בְּעֲצָמוֹ בְּשַׁעוֹר ⁵³מִבֶּן אִיזָה דָּבָר
⁵⁴יֹכֵל לַעֲשׂוֹת וּמָה יֹכֵל לִסְבֵּל עִם עֶסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת.
וַיִּשְׁתַּדֵּל לָעוֹלָם שִׁיְהִי נִכְנָע לַאלֹהִים, וּלְכָל הַפְּחוֹת יוֹם
אַחֵר בְּשָׁבוּעַ יִתְעַנֶּה, וּבְאוֹתוֹ הַיּוֹם יִפְנֶה עֲצָמוֹ מִכָּל דָּבָר
שֶׁבָּעוֹלָם, וַיֵּשֶׁב יָחִיד לְבָדוֹ ⁵⁵וַיַּעֲרֹךְ מִחֲשָׁבוֹת בְּלָבוֹ
לַאלֹהִים לְהִדְבֵּק בּוֹ וּלְהִיזוֹת ⁵⁶מֵרֶוַח - עַל שֶׁעָמַד בְּמֶרֶד
נֶגֶד ⁵⁸הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וַיִּבְכֶּה וַיִּתְאַבֵּל בְּשִׁבְרוֹן הַלֵּב, וַיִּרְבֶּה
בְּתַחֲנוּנִים, וַיִּרְבֶּה בְּתִשְׁבָּחוֹת, ⁵⁹וַיִּלְקַח עֲצָמוֹ בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם
שְׁלֹשׁ פְּעָמִים, וּבִשְׁעָה שִׁמְלָקִים אוֹתוֹ יֹאמַר: ⁶⁰"וְהוּא

ביאורים

52. וכן ימנע מכל דבר. בכת"י: "וכן ימנע עצמו מכל דבר הנאה". פירוש, כי משורת הדין היה עליו להתענות כל ימיו לפי ערך עוונותיו, רק שמקילים עליו לפי שלא יוכל לעסוק בגלל חלישתו. אך מ"מ אין ראוי לו לענג עצמו ולהינות מהנאות העולם. ולמה הדבר דומה לחולה שלא יכול לצום בתענית ציבור בגלל חליו, אבל פשיטא שאין לו לאכול בשר ולשתות יין ומיני מגדים ומיני תרגימא, ודי לו שיאכל מה שיקיים את גופו ותו לא מידי ('עלי אורח'). 53. מכוון. מדויק ומדוקדק. 54. יוכל לעשות. כדי לצער את עצמו באופן שזה לא יפריע לו מלימודו ועסקו בתורה. 55. ויערוך. יחשוב ויסדר. 56. מר רוח. עצב. וז"ל ר"י (שע"ת א, יב) "העיקר השלישי, היגון ישתונן כליותיו ויחשוב, כמה רבה רעת מי שהמרה את יוצרו, ויגדיל יגון בלבבו, וסער מתחולל ברעיוניו, ויאנח במרירות לב". 57. על שעמד במרד. בכך שחטא כנגדו ועבר על רצונו. 58. המלך הגדול. הקב"ה. 59. וילקח עצמו. ע"י אחרים. 60. והוא רחום. פירוש הפסוק "והוא רחום": "והוא - ה'

רחום יכפר עון ולא ישחית וגו' עד "כל חמתו" (תהלים עח, לח), וכן יאמר בכל מלקות ומלקות שלש פעמים. וכן יעשה⁶¹ כל הימים, עד שימצא חן לפני המלך העליון.

ואם החוטא הבא לעשות תשובה הוא אדם שאינו יכול ללמוד,

ו. עד שימצא חן לפני המלך העליון. כתב רבינו יונה (שע"ת א, מב): "יעוד יתפלל בעל התשובה אל השם למחות כעב פשעיו וכענן חטאותיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא... ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם [כלומר, למצוא חן בעיני השם] ושיחפוץ בהם... ונאמר (תהלים פ, כ) 'ה' אלקים צבאות השיבנו האר פניך ונושעה' ואמרו רבותינו ז"ל (מדרש תהלים פ'): אין לנו אלא הארת פניך, והוא ענין הרצון". וכתב ה"אור יחזקאל" (אמונה): "זו חייבת להיות התפילה לזכות להארת פנים, וכאשר ידע האדם ויכיר שאין לו אפשרות לזכות רק בהיותו מרוצה לקב"ה, בזה גופא נעשה לרצוי בעיני השי"ת. ונצייר זאת מעניני העולם כאשר אחד רוצה ושואף להשיג ידידות חבירו וחבירו מכיר בזאת - ע"ז גופא נעשה לרצוי בעיני ידידו. "הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי" הכרתו שאין לו מכיר מבלעדי הקב"ה זו כבר ראשית הדרך לזכות שהשי"ת יהיה מכירו ודורש טובתו".

ביאורים

שהוא רחום, יכפר עוון ולא ישחית - לא ימית את החוטא, והרבה להשיב אפו - פעמים הרבה הוא עוצר את כעסו ואינו נפרע מן החוטא, ולא יעיר כל חמתו - ואף כשהוא נפרע ממנו, אינו נותן לכעסו לפרוץ במלוא עוזו, כפי שמגיע לחוטא כדיו".⁶¹ כל הימים. כל ימי חייו.

או שהוא⁶² מטופל, או שהוא⁶³ עם-הארץ, או שהוא למדן אך אינו יכול לכה עצמו לשמור את⁶⁴ כל דברי הספר הזה - לכל אלה יש להתמיר⁶⁵ לסבל יסורין קשין. ואין היסורין שוין לכל אדם, כי יש אדם שהוא בריא מאד, ויש שהוא חלוש. הלא בהיות בית-דין בירושלים⁶⁶ בלשכת הגזית, והיו דנים דיני⁶⁷ נפשות ומלקיות, היו⁶⁸ אומרים במלקיות כפי כח האיש הנלקה, וכך יש לעשות עכשו הכל לפי ענין האיש. יש אדם, אם מחמירין עליו בענין הצער, יעזב לגמרי ולא יעשה

ביאורים

62. מטופל. בילדים או טרוד בפרנסתו. 63. עם הארץ. שלא למד מימיו. 64. כל דברי הספר הזה. היינו כל תיקוני התשובה הנזכרים לעיל, כגון לקיים כל המצוות כמאמרן, למנוע עצמו מכל הנאות עוה"ז, לגמול חסדים עם הבריות ולזכותם וכו'. 65. לסבול יסורין קשין. בשו"ת נודע ביהודה (או"ח קמא ל"ה) כתב: "אומר אני שודאי נחוץ הוא לבעל תשובה כדי לשבור לבו הזונה שיוכל להתחרט בלב שלם וכל זמן שלא נשבר לבו אי אפשר להיות החרטה בלב שלם בלי ערמה". 66. בלשכת הגזית. אחת הלשכות שהיו בבית המקדש בעזרה היתה בנויה אבני גזית מרובעות ובה ישבו סנהדרין גדולה של שבעים ואחד דיינים. וכל זמן שסנהדרין גדולה יושבת שם, אפשר לדון דיני נפשות בסנהדרין קטנה שבכל עיר ועיר. 67. נפשות ומלקיות. ישנן עבירות שהעובר עליהן במזיד והתראה ע"י עדים ענשו מיתה, ויש שענשו מלקות. 68. אומרים במלקיות וכו'. אדם שעבר עבירה שעונשה מלקות אומרים אם יכול הוא לקבל את מספר המלקות המלא, דהיינו שלושם ותשע מלקות, ואם אמדוהו שאינו יכול כגון שהוא חלש, ועלול הוא לחלות ולמות מחמת המלקות - מלקים אותו פחות בהתאם למצב בריאותו.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

תשובה, לכן צריך החכם⁶⁹ לחקור ענין האיש ולהורות לפי ראות עיניו.

ועתה יש לכתב עניני הצער לפי כל עברה ועברה (עיין ברוקח הלכות תשובה ובראשית חכמה): הבא על הגויה - ⁷⁰יתענה וילקה, ולא יאכל בשר ולא ישתה וין לכל הפחות ⁷¹ארבעים יום, או יתענה ⁷²שלשה ימים לילה ויום ⁷³שלש שנים, פעם לשנה. ואם אחר התשובה ⁷⁴חזר לסורו, יחמיר יותר עליו: בימות החמה ילך במקום נמלים הרבה ⁷⁵וישב ביניהם ערם, ובימות החורף ⁷⁶ישגר

ביאורים

69. לחקור ענין האיש. לבדוק את מצבו אם בכוחו וברצונו לסבול צער ויסורים אלו. וכתב הנודע ביהודה (הנ"ל): "וכל זה (סבילת היסורים) מן הסתם, אבל מי שיוכל לזכוח יצור ע"י התורה שכבר העידו חז"ל שאם אבן הוא (היצה"ר) נמוח (ע"י לימוד התורה), וגם התורה מתשת כח, לזה אני מיקל מאוד בתענית וסיוגופים, אבל החרטה ושבירת הלב והבכי זה נחוץ מאוד והמרבה בבכי במסותרים משובח". ⁷⁰ יתענה וילקה. פעם אחת (עלי אורח). ⁷¹ ארבעים יום. רצופים (שם). ⁷² שלשה ימים לילה ויום. רצופים, שלא יאכל לא ביום ולא בלילה. ⁷³ שלש שנים. כלומר, כן יעשה שלש שנים, שבכל שנה יתענה פעם אחת שלשה ימים לילה ויום רצופים. ובספר חסידים (קס"ז) הוסיף: "ואם רוצה יעשה ג' פעמים - ג' ימים וג' לילות - בשנה אחת, ודי לו". ⁷⁴ חזר [בכת"י: יחזור] לסורו. ושוב בא על הגויה. ⁷⁵ וישב זכו'. כדי שהנמלים יעלו על גופו ויצערוהו. ⁷⁶ ישגר הקרח. להפכו למים קרים.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

הקרח וישוב במים עד החטם. ואם עוד יחזור לסורו, ⁷⁷יחמיר עליו יותר ויותר. המוציא שכבת-זרע לבטלה - יתענה ארבעים ⁷⁸יום, ואכלו אינם רצופים, וישב ⁷⁹במים בימות החורף ⁸⁰כדי צלית ביצה וגמיעתה כל ⁸¹ארבעים יום, ולא יאכל בשר ולא ישתה וין ודבר חם לבד משבתות וימים-טובים, וירחיץ הראש מעט במים, פעמים או שלש, כל אותן ארבעים יום. אם חבק או נשק אשתו נדה - יתענה ⁸³ארבעים יום. הבא על אשתו נדה - יתענה ארבעים יום ⁸⁴רצופים, וילקה בכל יום, ולא יאכל בשר ולא ישתה וין ולא יאכל מאכל חם לבד משבתות וימים-טובים, ולא ירחיץ כל אותן הימים, ויתנודה בכל יום. ⁸⁵חמנשק שאר נשים או מחבקן - יתענה שני וחמישי, ⁸⁶וירחק מפתח ביתם. רבע בהמה, חיה או עוף - יתענה ולא ירחיץ ארבעים יום, ולא יסתכל

ביאורים

⁷⁷ יחמיר עליו יותר ויותר. יוסיף לצער עצמו יותר. ⁷⁸ יום. ללא הלילה שלפניהם. ⁷⁹ במים. קרים. ⁸⁰ כדי זכו'. ישהה במים משך הזמן הדרוש לצלות ביצה ולבלוע אותה. ⁸¹ ארבעים יום. שמתענה בהם. ⁸² ולא יאכל. בלילות של אותם ארבעים יום. ⁸³ ארבעים יום. אפילו לא רצופים (כ"מ מהמשך דבריו). ⁸⁴ רצופים. ויאכל רק בלילות. ⁸⁵ חמנשק זכו'. מדובר באופן שהיא פנויה וגם טהורה (עלי אורח). ⁸⁶ וירחק מפתח ביתו. שלא יראה אותן כלל אף באקראי, פן יבוא שוב לידי עבירה.

בבהמה תיה ועוף בשעה שנוקמים זה לזה.

⁸⁷רוצח - ילך בגולה שלש שנים, וילקה בכל עיר ועיר, ⁸⁹ויאמר "רוצח אני", ולא יאכל בשר ולא ישתה יין, ולא יגלה שער ראשו וזקנו אלא פעם אחת בחדש. ויקשר ידו אשר רצח בה בזרעו ובצוארו, וילך יחף, ויבכה על חטאתו, ויתענה בכל יום ⁹⁰עד שיגמור תעניתו וגלותו. ⁹¹ואחר כך יתענה שנה אחת ⁹²שני וחמישי. אם ⁹³יחרפוהו - ישתק. ואותן ⁹⁴שלש שנים לא ילך במיול ושחוק. וכשיגלה, ישביב עצמו לפני פתח בית-הכנסת, ויעברו ⁹⁵עליו העוזרים ושבים, אף לא ידרכוהו.

ביאורים

87. רוצח. הכה איש את רעהו ורצחו נפש בין איש בין אשה או הרג את הקטן (הרוקח, כג). 88. ילך בגולה שלש שנים. יהא נודד והולך שלש שנים. 89. ויאמר רוצח אני. בכל מקום שגיע אליו כדי שלא יכבדוהו והבושה תכפר לו. 90. עד שיגמור תעניתו וגלותו. ברוקח וב'מנורת המאור' הגירסא: "עד שיגמור גלותו". כלומר, כל הנ"ל ינהג במשך ג' השנים שבהם הוא גולה. 91. ואחר כך. כאשר ישוב למקומו. 92. שני וחמישי. כל ימי שני וחמישי שבאותה שנה. 93. יחרפוהו. על שרצח. 94. שלש שנים. שנמצא בגלות. 95. עליו. מעליו כדי לביישו.

⁹⁶משמר - ⁹⁷יסיר מלבושיו הנאים, ויתאבל ויבכה ויצטער ⁹⁸כל ימי חייו, וישפיל רוחו ונאותו, ויתננה שלש פעמים בכל יום, ולא יאכל בשר ⁹⁹ולא ישתה יין כי אם בשבתות וימים טובים. וירחץ מעט ¹⁰⁰ולא יחף ראשו כי אם פעם אחת או פעמים בחדש. ולא ילך ¹⁰¹לשחוק ולא ¹⁰²לנשואין כי אם ¹⁰³בברכת נשואין לבדה. וירחק מעבודה-זרה ועובדיה, ולא ישב אצל גלחים וכמרים, ולא במקום שמדברים דברי מינות, ויתרחק מפתח ביתם ¹⁰⁴ולא יחנה מהם. ומיד כשישוב ¹⁰⁵צריך טבילה. ויסבל צער ויסורין כנגד חטאיו, כי כפר בעקר וחלל שבתות ובעל נכריות ¹⁰⁶ועבר ברתות

ביאורים

96. משומר. הכופר בעיקר, ועבר על כל התורה כולה. 97. יסיר מלבושיו הנאים. לאות אבלות, וגם כדי לשבור את גאותו אשר גרמה לו לכפור בעיקר. 98. כל ימי חייו. ברוקח הגירסא: כמה שנים. ובמנורת המאור: חמש שנים. 99. ולא ישתה יין כי אם בשבתות וימים טובים, וירחץ מעט. ברוקח ובכל בו הגירסא: ולא ירחץ כלל, כי אם בע"ש ובעי"ט ירחץ מעט. 100. ולא יחוף ראשו. לא ישפוף שערות ראשו לשם ניקוי. וברוקח הגי': ולא ירחץ ראשו. 101. לשחוק. למקומות שהשמחה מצויה שם. 102. לנשואין. בזמן הסעודה והריקודים. 103. בברכת נשואין. בעת החופה בשעה שמברכים ברכת הנשואין. 104. ולא יחנה מהם. פן יבוא להמשך אחריהם. 105. צריך טבילה. וברוקח כתב: ומיד כשמתחרט וטובל במקוה דינו כישראל. 106. ועבר ברתות וכו'. עבר על עבירות שענשם כרת או מיתות ב"ד.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

ומיתות בית-דין, לכן צריך יסורים גדולים ותשובה גדולה.

הבא על אשת איש או נערה ¹⁰⁷המאדסה, הרי זה אסורה על בעלה, בין ¹⁰⁸שנתרצית, וחיב עליה ¹⁰⁹מיתת בית-דין, לכן יסבל צער הקשה במיתה: בימות החורף ישב בשלג או בקרח ככל יום פעם אחת או פעמים ¹¹⁰או שלש פעמים. ובימות החמה ישב לפני זבובים או לפני הדבורים, או שאר יסורים הקשים ¹¹¹במיתה. ויתודה ¹¹²בכל זה בבכי ואנחה. ושנה תמימה ¹¹³לא יאכל מאכל חם, ולא ירחץ כי אם בערב-שבתות וימים טובים מעט. ¹¹⁴ולא יראה שום שחוק, רק לשמע ברכות חתנים. ולא יעדן עצמו בשום דבר. וילקה בכל יום.

ביאורים

107. המאדסה. שנתקדשה, והרי היא אשת-איש אף שעדיין לא נכנסה לחופה. 108. שנתרצית. לביאה. אבל אם בא עליה לאונסה אינה נאסרת על בעלה אלא א"כ הוא כהן. 109. מיתת בית דין. נערה המאורסה בסקילה ואשת איש בחנק. 110. או שלש פעמים. כפי כחו. 111. כמיתה. בכת"י: כמותם. 112. בכל זה. בכת"י: בכל יום. 113. לא יאכל מאכל חם. בכת"י: לא יאכל בשר ולא ישתה יין לבד משבתות וימים טובים ופורים, ולא יאכל מאכל חם. 114. ולא יראה שום שחוק רק לשמוע ברכת חתנים. לא ילך לראות בשום שחוק כי אם ילך לנשואין בשעת הברכה (רוקח, י').

ארחות

שער התשובה

צדיקים

וישכב על הארץ או ¹¹⁵על דף אחד בלא בר וכסת, כי אם בשבתות ויום-טוב ישכב על תבן וקש ובר בראשו, ¹¹⁶עד כי יסיר הרוח הגסה שבו ואותה התאווה. וחי צער יהיה, וילבש שק על בשרו, ולא ידבר מענין תאוות נשים, ¹¹⁷ולא יסתכל בנשים ובתכשיטיהן אפלו כשאינן עליהן, ולא ישמע קול נגון, ולא יהיה עסקו עם הנשים כלל, ¹¹⁸לא ברמיזה ולא בשום דבר, ואפלו עם אשתו כשהיא נדה לא יתחד עמה בשום יחוד.

הנשבע לשקר או מעל ¹¹⁹בחרם - יש לו ללקות ¹²⁰במה פעמים כל ימי חייו, ויתודה ימים רבים, ולאחר כן יזהר לבלתי ישבע אפלו באמת, לא

ביאורים

115. על דף אחד. כלומר, על קרש דק וקשה שאינו נוח לשכב עליו. 116. עד כי יסיר הרוח הגסה שבו ואותה התאווה. ברוקח כתב: "ויסיר רוח הבהמית שבו חומר התאוה". 117. ולא יסתכל בנשים. "שראות העין עוון גדול, שהיא גורמת לגופן של העריות, שנאמר (במדבר טו, לט): 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם'". (לשון רבינו לעיל בפרק זה). 118. לא ברמיזה... בשום יחוד. ברוקח (ט) הגירסא: "לא ירמוז לשום אשה בעיניו ולא יקרוץ באצבעותיו ולא בשפתיו ואף לאשתו נדה בעוד שלא טבלה, ולא יתייחד עם שום ערוה". 119. בחרם. בשבועה. (רוקח, כ"ה). כלומר, עבר על שבועתו, כגון שנהנה מדבר שנשבע עליו שלא יהנה ממנו. 120. כמה פעמים כל ימי חייו. מספר פעמים במשך ימי חייו.

ארחות שער התשובה צדיקים

עיונים

בתורה ולא בנשמות אבותיו,¹²¹ אך ידר בחיי ראשו; אבל ישבע¹²² לקיים את המצוות. ויזהר¹²³ שלא יוציא שם שמים לבטלה מפיו, ויזדעזעו איבריו¹²⁴ כשיזכיר את השם ברוך הוא,¹²⁵ ויזהר בכרכה לבטלה; ואם שגג וברך ברכה לבטלה,⁽¹⁾ יאמר אחריה: "ברוך שם כבוד מלכותו

לבטלה.

ולכאורה, הלא הברכה עצמה היא דברי שבח לה', אלא שיש איסור לאמרה לבטלה, ומה התועלת במה שמוסיף משפט נוסף של שבח? ויש לומר שחכמים ציוו לומר בכל מקרה של ברכה לבטלה "ברוך שם..." כדי להראות את חומר האיסור, ולהדגיש שהם מחשיבים זאת כאמירת השם עצמו לבטלה (חזון איש או"ח קלו, ו).

מלשון הגמרא שם נראה שבאמירת "ברוך שם..." פקע עוון הוצאת שם

ביאורים

121. אך ידור בחיי ראשו. כלומר, אם יש הכרח ישבע רק בחייו. 122. לקיים את המצוות. ואפילו אם הוא אדם שנמנע בדרך כלל מלהשבע, מ"מ הגון הוא להשבע כדי לזרז את עצמו בקיום מצוה (נדרים ח. ור"ן שם). 123. שלא יוציא שם שמים לבטלה. ועובר על מצוות עשה: (דברים י, כ) "את ה' אלהיך תירא" (תמורה ג.). 124. כשיזכיר את השם ב"ה. בברכות או בתפילה. 125. ויזהר בכרכה לבטלה. ע"י שיתבונן קודם שמוציא ברכה מפיו אם הברכה הזו אכן צריכה להאמר. וגם שילמד היטב דיני ברכות לידע מתי וכיצד מברכים.

עיונים

ארחות שער התשובה צדיקים

עיונים

צדיקים

לעולם ועד". ואותם המרגילים בפיהם וכפי זרעם¹²⁶ להזכיר שם שמים לבטלה, איז לנפשם ולזרעם, כי כן¹²⁷ למדו לשונם. לכן ישמר ויגדר עצמו וזרעו וחבריו הנשפעים לו מלהזכיר שם שמים לבטלה. ואם הצריך זה השב¹²⁸ לעשות שבועה לבעל-חובו אפלו באמת, יתענה¹²⁹ אותו היום בכל שנה.

אם הרגל¹³⁰ לדבר בבית-הכנסת

שמים לבטלה. וכן משמע מדברי הרמב"ם הלכות ברכות ד, י והלכות שבועות יב, יא (תשובת פנים מאירות ג, ט בסופו). אולם יש להוכיח אחרת מהכלל הידוע ש"ספק ברכות להקל", דהיינו שאין חוזרים לברך במקרה שיש ספק אם יצא בברכה, מפני החשש שמא היא ברכה לבטלה. ואם כשאומר "ברוך שם..." לאחר הברכה מתקן לגמרי, מדוע לא יברך במקרה של ספק ויאמר מיד "ברוך שם כבוד מלכותו

לעולם ועד"? ומוכח שאינו מבטל את האיסור לגמרי אלא ממעט קצת את חומרת העוון. (אמת ליעקב בהערה על שו"ע רו, ו; ועיין מ"ב כה, כא).

ביאורים

126. להזכיר שם שמים לבטלה. בכת"י: "להזכיר שם שמים במרחץ ובמקום הטינופת ולהזכיר שם שמים לבטלה". איסור הזכרת ש"ש במרחץ ובמקום הטינופת נלמד מהכתוב (דברים כג, טו) "כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך... והיה מחניך קדוש..", והיינו שכאשר אנו עוסקים בדברי קדושה כהזכרת שם שמים, צריך המקום להיות קדוש ונקי, שלא תהא שם ערות אדם או צוואה מגולה (עיין מ"ב עה, יט). 127. למדו לשונם. הרגילו את לשונם להזכיר שם שמים לבטלה. 128. לעשות שבועה לבעל חובו. להשבע לו בדין כדי להפטר. 129. אותו היום. באותו תאריך שבו נשבע. 130. לדבר בבית

¹³¹ וְלַעֲשׂוֹת שְׂחוֹק וְקִלּוֹת-רֹאשׁ - מַעַת שֶׁיָּשׁוּב יִזְהַר שְׁלֹא יִדְבֵּר בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת ¹³² שׁוֹם דָּבָר שֶׁל חֵל. וְאַפְלוּ שְׁלֹא בִשְׁעַת הַתַּפְּלָה, וַיֵּשֶׁב בַּמִּזְרָא גָדוֹל וַיִּתְפַּלֵּל ¹³³ בְּהִכְנָעָה. וַיִּתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם, בֵּין רְצוּפִים בֵּין ¹³⁴ מְפֻלְגִים, וַיִּלְקַח ¹³⁵ בְּצִנְעָה ¹³⁶ כָּכָל יוֹם.

גָּנַב אוֹ לָקַח רֵבִית, ¹³⁷ יִבְקֹשׁ מִמֶּנּוּ ¹³⁸ מַחִילָה. וַיִּתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם, וַיִּזְהַר מִלְּקַבֵּל פְּקוּדוֹנוֹת, ¹³⁹ וְלֹא יִרְגִּיל לִלְכֹּת אֶל מִמּוֹן חֲבֵרוֹ. וַיַּעֲשֶׂה גְמִילוֹת חֲסִדִּים בְּגוֹפוֹ

ביאורים

הכנסת. דברים בטלים, שאסור מדין "מורא מקדש" שנלמד מהכתוב (ויקרא יט, ל) "ומקדשי תיראו", הנדרש גם לגבי בתי כנסיות ובתי מדרשות, הנקראים (יחזקאל יא, טז) "מקדש מעט" (ראה מגילה כט.). ובזה שמדבר מראה בעצמו שאינו מאמין שהקב"ה משרה שכינתו בבית הזה, ולכן הוא מעז פניו לדבר בבית המלך שלא ברצון המלך (ח"ח). ¹³¹ ולעשות שחוק וקלות ראש. שאסורים בכלל, כמבואר במסכת אבות (ג, יז) "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה", וכ"ש בבית הכנסת. ¹³² שום דבר של חול. אפילו שיחת חולין שהיא לצורך פרנסה, שמחוץ לביהכנ"ס מותר - בבית הכנסת אסור (פמ"ג או"ח סי' קנ"א). ¹³³ בהכנעה. בכונה ובהכנעה (כת"י). ¹³⁴ מופלגים. רחוקים זה מזה. ¹³⁵ בצנעה. בהכנעה (כת"י). ¹³⁶ בכל יום. מאותם ארבעים ימי תעניתו. ¹³⁷ יבקש ממנו מחילה. ישיב [את הגנבה או את הריבית] ויבקש ממנו מחילה (כת"י). ¹³⁸ מחילה. על שציערו בלקיחת ממנו שלא כדין. ¹³⁹ ולא ירגיל ללכת אל ממון חברו. לא יתקרב אל רכוש חברו שיש אפשרות לקחתו, פן יכשל שוב בגזל שנפשו של אדם מחמדתו.

וּבְמִמּוֹנוֹ, ¹⁴⁰ וַיּוֹתֵר מִשְׁלוֹ לַעֲמִילֵי תוֹרָה וְרֹאֵי הַשֵּׁם בְּרוֹךְ הוּא. וְזֶה שֶׁלִּקַּח רֵבִית, אִם הָיָה יָכוֹל ¹⁴¹ שְׁלֹא לַטֹּל רֵבִית. אֶפְלוּ ¹⁴² מִן הַגּוֹי, ¹⁴³ הָיָה טוֹב.

¹⁴⁴ הַמְלָשִׁין חֲבֵרוֹ, חֲרִי הוּא מְשַׁנְיָא בְּעֵינֵי הַשֵּׁר, ¹⁴⁵ וּמַעֲלִיל עָלָיו, וְלִזְקַח מִמּוֹנוֹ, וּמִמִּית רַעְהוּ וְאַשְׁתּוֹ וּבְנָיו - וַיַּרְעֵ לַחֲבֵרוֹ כֹּל מַה שֶּׁהִפְסִיד, וַיִּבְקֹשׁ מִמֶּנּוּ מַחִילָה, וַיִּלְקַח, ¹⁴⁶ וַיִּתְעַנֶּה יוֹתֵר מִשְׁנָתִים, וַיִּתְוִיחַ כֹּל יְמֵי חַיָּיו, כִּי נִחְשָׁב בְּאֵלּוֹ הָרַג חֲבֵרוֹ וְאַשְׁתּוֹ וּבְנָיו, ¹⁴⁷ וְכַמָּה עֲבֻרוֹת עָשָׂה, עַל כֵּן יִשְׁבֵּר רוּחוֹ. וְאִם אֵין לוֹ מַה

ביאורים

¹⁴⁰. ויותר משלו. יתן מממונו. ¹⁴¹. שלא ליטול. ברוקח ובמקבילות נוסף: שנה אחת. ¹⁴². מן הגוי. שמותר מדינא להלוות לו בריבית. ¹⁴³. היה טוב. והטעם, מכיון שנכשל בריבית האסורה, עליו להתרחק בתכלית אף מריבית המותרת. וז"ל הרוקח (טז): "וישמור עצמו מכל מיני ריבית ומאבק ריבית ומריבית דברים, ואם היה יכול להתפרנס בלא ריבית אפילו מן האינו יהודי לא יקח שנה אחת, ולא ישב במקום שמדברים ענייני ריבית...". ¹⁴⁴. המלשין חברו. המוסר ממון חברו בידי עובדי כוכבים (רש"י, ע"ז כו.). ובזה מסכן את חייו, כיון שהגוי עלול להורגו כדי שיודה אם יש לו עוד ממון (עיין ב"ק קיז. ורא"ש שם). ¹⁴⁵. ומעליל עליו. הגוי מעליל עליו עלילות שוא שיש לו ממון נוסף. ¹⁴⁶. ויתענה. כל יום. ¹⁴⁷. וכמה עבירות עשה. ברוקח הגירסא: "ראה כמה עבירות עשה (במלשינותו, שמלבד מה שגרם להפסד ממנו גורם גם לאפשרות שיהרגו אותו ואת בני ביתו), שהרי המסורות מורידין". כוונתו למבואר במסכת ע"ז (כ"ו:) שהמסורות הם

ארחות

שער התשובה

צדיקים

לְשִׁלָּם, ¹⁴⁸יִרְבֶּה עָלָיו רָעִים וַיִּבְקֹשׁ מִמֶּנּוּ מַחִילָה,
¹⁴⁹וַיִּצְמָצֵם וַיִּפְרַע לוֹ אוֹ לְיוֹרְשָׁיו.

¹⁵⁰הוֹלֵךְ רָכִיל וְכִיזָא בּוֹ אֵין לוֹ רְפוּאָה, ¹⁵¹וַיִּבְקֹשׁ
 מִמֶּנּוּ מַחִילָה, וַיִּתְעַנֶּה אַרְבָּעִים יוֹם ¹⁵²אוֹ
 יוֹתֵר, וַיִּלְקֶה ¹⁵³בְּכָל יוֹם, וַיִּתְּוֶדֶה כָּל יְמֵי חַיָּיו. וַיִּהְיוּ כָּל
 עֲסָקָיו בְּמִצְוֹת, ¹⁵⁴וַיִּבְעֶסֶק שְׁלוֹם בֵּין כָּל אָדָם וּבֵין אִישׁ
 לְאִשְׁתּוֹ.

ביאורים

מאותם שמורידים אותם לבור בידים ולא מעלים אותם משם (היינו, כשישנה אפשרות לגרום להם מיתה, מצוה לעשות כן, אף שלא נגמר דינו בבי"ד להריגה. ראה רמב"ם הלכות רוצח ד, א ו-י). ¹⁴⁸. ירבה עליו רעים. יפציר בו ע"י שליחים לבקש ממנו מחילה. ¹⁴⁹. ויצמצם. ברוקח נוסף פה: "וכאשר ירויח יצמצם". כלומר, כאשר ירויח ממון יצמצם בהוצאותיו הפרטיות, כדי לפרוע לו מה שהזיק ע"י הלשנתו. ¹⁵⁰. הולך רכיל. רכילות עניניה הוא סיפור דברים הגורמים הקפדה או פרוד בין השומע למדובר, כגון שהולך לחברו ואומר: כך וכך אמר עליך פלוני או עשה נגדך או רוצה לעשות לך! אע"פ שהוא אמת. ודומה לורכל שקונה חפץ מזה ומוכרו לאחר, כך הוא שומע מאחד דברי גנאי על אחר והולך ומספר לאותו אדם. ¹⁵¹. יבקש. אלא אם כן יבקש (כת"י). ¹⁵². או יותר. לפי כוחו ולפי מדת הנזק שהזיק ('עלי אורח'). ¹⁵³. בכל יום. מימי תעניתיו. ¹⁵⁴. ויבעסק שלום. יתעסק בהשכנת שלום בין אדם לחבירו, ובכך יתקן מה שקילקל וסיכסך בין בני אדם ע"י רכילותו.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

ח. צריך לפייסו. החוטא נגד חבירו חוטא בכפליים: נגד חבירו, ונגד ה' שהזהירו מלחטא נגד חבירו. בכדי לתקן את שחטא נגד חבירו, צריך ליתן לו מה שחייב לו ולרצותו; ובכדי לתקן את שחטא נגד ה', צריך לחזור בתשובה. אך כל עוד לא תיקן את חטאו נגד חבירו, אין תשובתו מועילה אפילו כלפי חטאו לשמים (מנחת

המִכָּה חֲבֵרוֹ וַצַּעְרוֹ, בֵּין בְּמִמּוֹן ¹⁵⁵בֵּין בְּאוֹנָת דְּבָרִים - ¹⁵⁶אֵין לוֹ כִּפָּרָה אִם לֹא ¹⁵⁷יִרְצֶה אֶת חֲבֵרוֹ, וְאֵין יוֹם-הַכִּפּוּרִים מְכַפֵּר אֵלָּא ¹⁵⁸עֲבֹדוֹת שְׂבִינוּ וּבֵין הַמָּקוֹם, אֲבָל ¹⁵⁹שְׂבִינוּ וּבֵין חֲבֵרוֹ ^(ח)צָרִיד ¹⁶⁰לְפִיכּוֹ (יומא פה, ב). הַמִּגְבִּיהַ יָדוֹ ¹⁶¹עַל חֲבֵרוֹ, אֶת-עַל-פִּי ¹⁶²שְׁלֹא הִכְחוּ, ¹⁶³נִקְרָא רָשָׁע (סנהדרין נה, ב) חינוך, שסד, לב).

ביאורים

¹⁵⁵. בין באונאת דברים. שאמר לחבירו דברים שיש בהם להכעיסו, לביישו או לצערו, ועובר בלאו (ויקרא כה, יז) "ולא תונו איש את עמיתו" (ב"מ נח:). [אונאה הוא לשון צער ומצוק (שע"ת ג, כד. עפ"י ישעיה מט, כו)]. איסור אונאת דברים הוא אפילו בילדים קטנים, ואפילו בבני ובבנותיו, זולת מה שצריך לייסרם בתוכחת מוסר (חינוך מצוה של"ח). ¹⁵⁶. אין לו כפרה. אפילו אם יעשה תשובה. ¹⁵⁷. ירצה את חבירו. יפייסו כדי שימחול לו. ¹⁵⁸. עבודות שבינו ובין המקום. כגון אכילת מאכלות אסורות או איסורי עריות (רמב"ם, שם ב, ט). ¹⁵⁹. שבינו ובין חבירו. כגון החובל בחבירו, או המקללו, או הגוזלו, ואפילו המקניטו בדברים (רמב"ם, שם). ¹⁶⁰. לפייסו. ונכון שילך בעצמו אליו, ואם קשה עליו לילך בעצמו תחילה, או שיודע שיותר קרוב הפיוס על-ידי איש אמצעי שיתווך ביניהם, יכול לעשות על-ידי אמצעי (מ"ב תר"ו, ב). ¹⁶¹. על חבירו. כמראה שרוצה להכותו (עפ"י רש"י סנהדרין נה: ד"ה אם). ¹⁶². שלא הכהו. בפועל. ¹⁶³. נקרא רשע. שנאמר

- יבקש ממנו מחילה ויתכפר.
 164^(ט) המלבין פני חברו - ויתענה
 ארבעים יום או יותר, וילקה בכל
 יום¹⁶⁵ ויתודה כל ימי חייו.
 166^{המכנה שם לחברו} - יבקש ממנו
 מחילה¹⁶⁷ בפני רבים, ויתענה
 ארבעים יום, ויתודה בצנעה
 168^{בכל יום}.¹⁶⁹ המאנה¹⁷⁰ את הגר
 - יבקש ממנו מחילה, וילקה,
 ויתודה, ויתענה ארבעים יום.

ט. המלבין פני חברו.
 "תני תנא קמיה דרב
 נחמן בר יצחק: כל
 המלבין פני חברו
 ברבים, כאילו שופך
 דמים. אמר ליה: שפיר
 קאמרת! דחזינא ליה
 דאזיל סומקא ואתי
 חיורא" [יפה אמרת!
 שהרי אנו רואים
 בשעה שאדם מתבייש
 הולך האדם מפניו
 והוא מחויר; דם זה
 שיצא מפניו, "נשפך"
 על ידי זה שביישו].
 (ב"מ נח:). ומה שאנו
 רואים שבתחילה

כשאדם נעלב פניו מאדימות, הרי זה מפני שהדמים מתאספים
 סמוך לעור, לפני שהם יוצאים מהפנים (תוספות שם ד"ה דאזיל).

ביאורים

(שמות ב, יג): "ויאמר לרשע למה תכה רעך?". "למה הכית" (בלשון עבר)
 לא נאמר, אלא "למה תכה" (בלשון עתיד), הרי שאף על פי שעדיין לא
 הכהו נקרא "רשע". 164. המלבין פני חברו. מביישו. 165. ויתודה, לה, אחר
 בקשת מחילה מהמתבייש. 166. המכנה שם לחברו. שמביישו על ידי זה.
 במסכת ב"מ (נח: וברש"י שם) מבואר שאע"פ שכבר הורגל בכך שמכנים
 אותו בשם זה ואינו מתבייש מהכינוי, מ"מ כיון שהמכנה מתכוון להכלימו,
 עונו חמור מאד. 167. בפני רבים. אם ביחוד ברבים. 168. בכל יום. מאותם
 ארבעים ימי תעניתו. 169. המאנה. מצער. 170. את הגר. אונאת הגר
 בדברים אסורה כשם שאסורה אונאת כל אדם מישראל, אלא שיש באונאת
 הגר איסורים ולאווים נוספים (עי' ב"מ נח: ו-נט: ועיי' מנ"ח, סג, שיש

רבנו עובדיה¹⁷¹ המקניט את חברו, יביא
 מברטנורא (אבות
 ג, יא) ביאר: המתבייש,
 פניו מאדימות ואח"כ מתלבנות, שהנפש יש לה שתי תנועות, אחת לחוץ
 ואחת לפנים, וכשמביישים את האדם בתחילה הרוח מתנועע לצד
 חוץ כמי שמתמלא חיתמה, ופניו מאדימות. וכשאינו מוצא טענה
 איך להסתיר הבושה מעל פניו, הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לצד
 פנים מפני הצער ופניו מתלבנות, וזהו שאמרו "אזיל סומקא ואתי
 חיורא".

כתב מדרש אליהו: יזהר אדם מלהלבין פני חברו ברבים, שזה מורה על רוע
 מזגו ורוב עזותו, שאינו חושש ומרגיש בשפיכת דמי חברו, שהדברים הרעים
 שדיבר עליו גורמים להשתנות צורתו צלם אלקים שבפניו. ועוון זה קשה
 מההורגו, כי ההורגו ממית אותו מיד בפעם אחת, אבל המלבין ממית אותו
 מעט מעט, ומתבייש וחוזר דמו בכל גופו ואינו מוצא מקום, ועולה הדם
 לפנים ומבעירו וחוזר ויורד בכל גופו ומתלבן כמת, וגופו מתקרר. נמצא
 שדנו באש ובמים! זאת ועוד, בכל עת שהוא פוגש אנשים שנוכחו בעת
 שהעליבוהו, הוא חוזר ומתבייש ושוב נשפך דמו בתוך גופו, והרי הוא הורגו
 כמה פעמים!

כתב רבינו יונה (שע"ת ג, קמא): ומה שלא אמרו כן ברוצח שאין לו חלק
 לעוה"ב? כי המלבין פני חברו איננו מכיר גודל חטאו, ואין נפשו מרה עליו
 כמו הרוצח, לכן הוא רחוק מהתשובה.

וב'מעם לועז' (אבות קל"ד) כתב בשם ר"א אזולאי, כי כשם שאהבת
 הבריות היא יסוד כל התורה כמו שאמר הלל הזקן לגר, כך הפגיעה
 בכבוד הבריות שקולה כנגד כל העבירות שבתורה, כל-שכן כשפגע בו
 ברבים ששפך דמו, הריהו כאילו עבר על כל התורה כולה ולכן אין לו חלק
 בעוה"ב.

ביאורים

אופנים שאין נוהג בהם איסור אונאה האמור בכל ישראל, ומ"מ נוהג בהם
 איסור אונאת הגר. 171. המקניט את חברו. אפילו בדברים, וכל שכן אם יש
 לחבירו תביעת ממון כנגדו (רבינו חננאל, יומא פז).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

¹⁷² שלש שורות של שלשה בני-אדם, שנאמר: ¹⁷³ "וַיִּשְׂרֹא יִשְׂרָאֵל עַל אַנְשֵׁי וַיֹּאמֶר חֲטָאתִי וַיִּשְׂרֹא הָעֵוִיתִי וְלֹא שׁוּה לִי" (איוב לג, כז). ואין צריך לבקש ממנו יותר משלש פעמים. ¹⁷⁶ ואם מת - יוליד עשרה בני-אדם על קברו, ויאמר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוגי זה ¹⁷⁷ שהקננתי אותו (יומא פז, א). ¹⁷⁸ ומתחלה ילך המקניט למי שהקניטו, ויאמר: פשעתי בך; ¹⁷⁹ ואם אינו מקבל - יביא ¹⁸⁰ עשרה

ביאורים

172. שלש שורות של שלשה בני-אדם. צריך לפייסו שלש פעמים, ובכל פעם לקחת אתו שלשה אנשים (רש"י, שם). 173. ישור על אנשים, יעשה שורות של אנשים. 174. וישור העויתי. עיוותי דרך הישר. 175. ולא שוה לי. ולא הרוחתי מכך. ["ישור" הוא מלשון שורה, ואין שורה פחותה משלשה בני אדם, ושלשת הלשונות - חטאתי, וישר העויתי, ולא שוה לי, מלמדות ששלש פעמים צריך לעשות שורה לפייסו (רש"י שם). 176. ואם מת. חבירו קודם שהספיק לפייסו. 177. שהקננתי אותו. כלומר, יפרט את החטא (רמב"ם, תשובה ב, ט). והם ישיבו לו: מחול לך מחול לך, שלש פעמים (מ"ב תרו, טו). 178. ומתחלה ילך המקניט למי שהקניטו. מלשון הטור והשו"ע (תרו, א) משמע שתכף בפעם ראשון שמבקש מחילה יביא עמו שלשה בני-אדם, אבל מלשון הרמב"ם נראה דבפעם הראשון ילך בעצמו אולי ימחול לו, ואח"כ ילך שלש פעמים ויוליד עמו שלשה בנ"א, וכן משמע בירושלמי סוף יומא. (ב"ה תרו, א). 179. ואם אינו מקבל. שאינו מתפייס בפעם הראשונה. 180. עשרה. שלשה (כ"ה בכתי"י). כלומר, יחזור וילך פעם שניה ושלשית ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים. ויפייסו בכל פעם במין ריצוי אחר. ואם אינו מתפייס בשלש פעמים אינו זקוק לו. [מיהו, יאמר אח"כ לפני עשרה שביקש ממנו מחילה, כדי לפרסם הדבר שמצידו לא יבצר]. ואם רצה לפייסו יותר, רשאי, אם אין שם בזיון התורה (שו"ע ורמ"א תרו, א, ומ"ב שם).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

בני-אדם ¹⁸¹ ויבקש ממנו מחילה בפניהם. ודוקא שלא בזהו ברבים, אבל בזהו ברבים, ¹⁸² לא די מחילה בבקשת פיוס ¹⁸³ כינו לבינו. ולא יהא המוחל ¹⁸⁴ אכזרי (כ"ק צב, א). ואם הקניטו והוציא עליו שם רע - ¹⁸⁵ אין לו מחילה עולמית (ירושלמי כ"ק פ"ה ה"ז), ¹⁸⁶ אלא אם-כן יתענה וילקה כינו לבין עצמו ארבעים יום או יותר.

המחלל את השם, ¹⁸⁷ חלול השם הוא עוון גדול מאד.

ביאורים

181. ויבקש ממנו מחילה. ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחברו, אם לא כשודע שחברו יתבייש מזה כשיפרט החטא, אזי לא יפרט אותו (מ"ב, שם). 182. לא די מחילה בבקשת פיוס. בכת"י: "לא די שיבקש ממנו מחילה בפיוס". 183. כינו לבינו. אלא צריך לבקש ממנו מחילה ברבים. 184. אכזרי. מלמחול, דכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, ואם הוא לא ירצה למחול, גם לא ימחלו לו (מ"ב שם, ח). והוסיף בשער הציון (שם, ח): דלמעלה דנין מדה כנגד מדה. וצריך למחול לחברו אפילו אם חטא כנגדו במזיד ובמרד, ואז מוחלין לו גם-כן אפילו על המזידות, וכמו שאמרו בגמרא: למי נושא עוון, למי שעובר על פשע. 185. אין לו מחילה עולמית. אין צריך למחול לו, דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע בפיוס ונשאר השם רע. ומכל מקום מדת ענוה למחול גם בזה (רמ"א תרו, א. ומ"ב שם, יא). 186. אלא א"כ יתענה... יותר. בכת"י אוקספורד חסרה פיסקא זו. 187. חלול השם. שחוטא באופן שגורם גם לאחרים לחטוא - "חוטא ומחטיא אחרים" (רש"י יומא פ"ו). ואף בעושה מעשה שאינו אסור מעיקר הדין, מ"מ אם הוא גורם לאחרים לזלזל במצוה מהמצוות, הרי הוא בכלל זה (וע"ע יומא פו.).

ומהו חילול השם? אמר רב: ¹⁸⁸ כגון אנא, ¹⁸⁹ דאזילנא לבי-טבחא ושקילנא בשרא ולא יהיבנא דמי לאלתר. פרוש, מביא עצמו לידי חשד ולזול דגזל, והעולם לומדים ממנו ומזלזלים יותר. רבי יוחנן אמר: כגון אנא, ¹⁹⁰ דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפלין - העולם מזלזלים ולומדים ממנו ¹⁹¹ להקל יותר. ר' יצחק ¹⁹² דבי רבי ינאי אמר: כל שחבריו בוששים ¹⁹³ מחמת

ביאורים

188. כגון אנא. כלומר, אדם גדול ומפורסם בחסידות (רמב"ם, יסודי התורה ה, יא). 189. דאזילנא וכו'. שאני הולך לבית הטבח (קצב) ולוקח (קונה) ממנו בשר, ואיני נותן את דמי המקח מיד, זהו חילול השם, כי בינתיים חושב הטבח שאני גזלן והוא לומד ממני לזלזל באיסור גזל (רש"י יומא פו. ד"ה ולא). וביאר ב'בן יהוידע' (ד"ה כגון) שבכל אדם אין חשש, כיון שהטבח יודע שדרך העולם לקחת ולשלם בהקפה, אולם על רב, הטבח יחשוב שרוצה לקחת בלי תשלום משום שהוא אדם גדול, וחושב שמותר לו לקחת בלא כסף. אולם ברבינו חננאל נראה שהחשש הוא שהאחרים שראו את רב קונה בלי לשלם, יאמרו שבאמת אינו משלם. 190. דמסגינא וכו'. שאני הולך ארבע אמות בלי לימוד תורה ובלי תפלין בראשי, זהו חילול השם, מפני שלומדים ממני להיבטל מתלמוד תורה שלא כדין. [והוסיף רש"י: רבי יוחנן היה נחלש לפעמים מחמת לימודו עד שלא היה בכחו לתלמוד תורה וללבוש תפלין, אבל לא היו הכל יודעים מחולשתו. ובירושלמי (ברכות ב, ג) מבואר שבתקופות מסוימות של השנה היה רבי יוחנן חושש בראשו ואז לא היה לובש תפילין של ראש]. 191. להקל יותר. במצוות אלו. 192. דבי רבי ינאי. מבית מדרשו של רבי ינאי. 193. מחמת שמועתו. מחמת שם רע היוצא עליו. ב"תוספת יום הכיפורים" (יומא שם) כתב, אפילו שם רע שיסודו בשקר, הנוצר על ידי הוצאת דיבה ורכילות. וביאור דבריו: חילול ה' נמדר

שמועתו. פרוש, שאומרים עליו ¹⁹⁴ מעשים שאינם מהגונים, ובני-אדם לומדים ממעשיו, ונושאים ¹⁹⁵ קל-וחמר ממנו, ומורים הדר על גופי עברות (יומא פו, א). אמר רבי אבהו משום רבי חנינא (קידושין מ, א): ¹⁹⁶ נוח לו לאדם שיעבר עברה בפסתר, ¹⁹⁷ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא. פרוש: שלא ילמדו בני-אדם ממעשיו. ואמר רבי אלעאי הזקן: אם רואה אדם ¹⁹⁸ שיצרו מתגבר עליו, ילך ¹⁹⁹ למקום שאין מכירים אותו, וילבש שחורים ויתעטף שחורים, ויעשה מה שלבו חפץ, ²⁰⁰ ואל יחלל

ביאורים

ברושם שיוצרת התנהגותו בעיני הרואים. הלכך, אפילו אם עשה מעשה שאין בו דופי כשלעצמו, אבל הוא מעורר חשד בעיני הבריות, הרי עוון חילול השם בידו. 194. מעשים שאינם מהוגנים. כלומר, שעושה מעשים שאינם הגונים. 195. קל-וחומר ממנו. אם אדם גדול ומפורסם בחסידות מתנהג כך, אנו הפחותים ממנו במעלה יכולים להרשיע אף יותר ממנו, ובכך יתירו לעצמם את עצם העבירות ונמצא גורם לאחרים לזלזל בעבירות. 196. נוח לו. עדיף לו. 197. ואל יחלל שם שמים. על ידי שיעבור את העבירה בפני רבים. 198. שיצרו מתגבר עליו. לעבור עברה, ואינו יכול להתגבר עליו. 199. למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים וכו'. שמתוך שאין מכירים אותו באותו מקום ואינם יודעים את גדולתו, וייראה בעיניהם כאדם בוזי מחמת מלבושיו השחורים, א"כ גם אם יחטא לא ישימו לב ולא ילמדו ממעשיו (רש"י). [כמובן, לא נאמר כאן היתר לחטוא באופן זה, רק שאם אינו מצליח להתגבר על יצרו ולהימנע מלחטוא ידאג שעל כל פנים לא יתחלל שם שמים על ידו (נמוקי יוסף, וראה להלן)]. ועוד, שאולי על ידי לבוש הבוזי יכנע לבבו מכיון שאינו רואה עצמו בכבודו. 200. ואל יחלל שם

שם שמים בפרהסיא. ופרש רבנו חננאל: חס ושלום שחתר לו לעבר עברה, אלא ²⁰¹ חכמים עמדו נגד יצר הרע, שאינו מתאווה אלא אל האסור ולמלאות תאוותו, וכיון שהולך למרחוק ולובש שחרים אז לבו ישתבר וימנע מן החטא, אבל לעשות אסורים כלל וכלל לא, אך מעשים הללו משברים רע יצר הרע ומונעים אותו מלעבר, כדאמר רבי אלעאי, כי יגיעת דרכים ואכסניות ולבישת שחרים משברים יצר הרע ומונעים אותו מן העברות. ואמרו: כל ²⁰² שלא חס על כבוד קונו, ²⁰³ ראוי לו שלא בא לעולם (חגיגה יא, ב). ואמרו בגמרא: אמר רב יוסף: ^(ז) זה העובר עברה בפסתר.

ביאורים

שמים בפרהסיא. במקום שמכירים אותו כאדם חשוב ולומדים ממנו לזולל בעבירות. ²⁰¹ חכמים עמדו נגד יצה"ר. בכת"י: "חכמים אמרו כנגד יצה"ר". המתגבר על האדם להכשילו בחטא והכירו חכמים את דרכיו וכיצד לשוברו. ²⁰² שלא חס על כבוד קונו. ועושה דברים הממעטים כבוד שמים. ²⁰³ ראוי לו שלא בא לעולם. טוב ויפה היה לו אם לא בא לעולם (רש"י חגיגה יא: ועיי"ש עוד). מאחר שכל מה שברא ה' בעולם לא ברא אלא

הבריות יותר ממה שהוא ירא מה' הרי שאינו חס על כבוד קונו. ואמר רבי יצחק: כל העובר עברה בפסתר, ²⁰⁴ באלו דוחק רגלי השכינה.

חלול השם היא עברה ²⁰⁵ שיש לה פרות, כי בשעשה דבר רע אז אחרים לומדים ממנו. ומזאת העברה יש לכל אדם לרא מאד מאד, כי חלול השם ישנו בכמה ²⁰⁶ דברים, ואין לו שעור, כי כל המבזה ²⁰⁷ מצוה אחת ומקל בכבוד שמים נקרא מחלל השם, כי אחרים ילמדו ממנו ויקלו יותר, לכן צריך אדם לזהר מאד בכל מעשיו, שלא ילמדו ממנו להקל ולזלזל. עבר אדם על ²⁰⁸ פרתות ומיתות בית-דין - תשובה ויום-כפור

ביאורים

לכבודו (עיין אבות ו, יא), מי שאינו חס על כבוד ה', אינו משיג את תכלית בריאתו (מהרש"א, קידושין מ.). ²⁰⁴ כאילו דוחק רגלי השכינה. משום שמקום רגלי השכינה בארץ [שנאמר (ישעיהו סו, א) "כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי"], והעובר עבירה בסתר חשוב כאומר לעצמו: "אין השכינה כאן בארץ" (שאלו היה מכיר שהשכינה נמצאת שם, ודאי היה נזהר מלעבור עבירה), ולכן הרי הוא כאילו "דוחק" את רגלי השכינה ממקומו. (רש"י). ²⁰⁵ שיש לה פירות. שמקבל עונש נוסף גם על החטאים שגרם לאחרים לחטוא. ²⁰⁶ דברים. אופנים. ²⁰⁷ מצוה אחת. אפילו מצוה אחת (כת"י). ²⁰⁸ כריתות ומיתות בית-דין. עבירות שחייבים עליהן כרת או מיתת בית דין, ועשה תשובה.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

²⁰⁹ **מִכְפָּר מַחְצָה, וְיִסּוּרִים** יא. אבל נתחלל שם שמים על ידו... הכל תולין ומיתה ממרקה. עוון חילול ה' לא יכופר על-ידי ייסורים, כיון שפגע בתכלית הבריאה שהיא "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו..." (ישעי' מג, ז) - קידוש ה'!

הגרא"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"ב עמ' 85) מבאר טעם הדבר שרק מיתה מכפרת: "כי רק באבוד הרשע מסתלק חילול ה', כיון שנמצא בעולם אף זכר לחטא על ידי קיומו של מחלל ה', הרי החילול בעצמו עדיין נמצא, לכן אין הקב"ה משלים את התשובה".

וביאר ב"שפתי חיים" (מועדים א' עמ' שיג): חילול ה' הוא כה חמור עד שאפילו גרמא דגרמא רחוקה של חילול ה', נקרא חילול ה'. במסכת סנהדרין (נד.) נאמר: "ואת הבהמה והרוגו" - "אם אדם חטא בהמה מה חטאה... שלא תהא בהמה עוברת בשוק ויאמרו זו היא שנסקל פלוני על ידה". וכן בעונש תליה: "שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו, שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני וכן האבן שנסקל בה והסיף שנהרג בו... נקברין" (רמב"ם פט"ו מסנהדרין ה"ט), קל וחומר לענין חילול ה' - אם נשאר זכר לחילול ה', עדיין קיים החילול ה'.

אמנם, מצאנו בעוון חילול השם שיש לו כפרה בדרכים אחרות:

א. ע"י שיעשה קידוש ה'. כמו שכתב ה"שערי תשובה": "וגם לחולי הזה... ימצא לו מרפא, אם יעזרוהו הש"ת לקדש תורתו נגד בני אדם ולהודיע לבני האדם גבורת ה' וכבוד הדר מלכותו..." (שער ד, אות ה). "והנה כאשר האדם משתדל לתמוך ביד האמת, ויעזור אחריה ויתעורר בדבריה, והופיע אורו לעיני בני עמו, ויחזק ידי אנשי האמת ונשא ראשם, וכתות השקר ישפילן יגיען עד עפר, הנה אלה דרכי קדוש ה' והוד והדר לאמונתו ועבודתו בעולם, ועוז ותפארת במקדש תורתו. ע"כ בהרבות פעליו לקדש את ה' ולעודד האמת להכין אותה ולסעדה, ונסלח לו מעון החילול עם התשובה בשומו

ביאורים

²⁰⁹ **מכפר מחצה**. מעכבים את מלוא הפורענות מלבא עליו. ²¹⁰ **מכפרים** מחצה. מנקים את החטא לגמרי.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

שם שמים על ידו, אין כח בתשובה ²¹¹ **לתלות ולא יום-כפור לכפר ולא** ²¹² **ביסורים למרק, אלא** ²¹³ **הכל תולין ומיתה ממרקה** ²¹⁴ **ומיתה ממרקה** (ירושלמי יומא פ"ה ה"ז, ועיי' יומא פו, א). **על-כן יזהר כל אדם מחלול השם, ויתרחק** ²¹⁵ **מן הכעור ומן הדומה לו. ועקר** **תשובה של חלול השם - שיודיע** שניתק את עצמו מהחיים, העצה היא לשוב ולקבל את שפע החיים, ועל ידי שידבק בתורה יזכה לחיים.

ג. ב"משך חכמה" (בהפטרה לפרשת וילך) כתב, שבכל ימי התשובה שהמלך יושב על כסא דין וצבא השמים עומדים עליו, בכל העונות יש מיימינים ומשמאילים ושוקלים עוונות כנגד זכויות ופעמים מטים לכף זכות, אבל בעוון מרד הנוגע בכבוד המלך אז כולם מחייבים, כי מי יוכל למחול על כבוד המלך בלעדי המלך בעצמו, אבל בשעת החתימה שאז הקב"ה חותם יחידי ודן לבדו - אז היא שעת הכושר שהש"ת יסלח מרוב טובו, כי אם הוא ימחול על חלול כבודו מי יאמר אליו. לכן תקנו בנעילה הפסוקים למה תמות, והשיבו וחיו, כי לא תחפץ במות המת, כי הכל הוא על עוון חילול ה'. ע"כ.

ביאורים

²¹¹ **לתלות**. לעכב את הפורענות מלבא עליו. ²¹² **למרק**. לנקות. ²¹³ **הכל**. תשובה, יוהכ"פ ויסורים. ²¹⁴ **ומיתה ממרקה**. ומעת שנפלה עליו אימת המות [הקרוב ובא] יש לו כפרה (שע"ת ד, כ). ²¹⁵ **מן הכעור**. מדבר הנראה מכוער בעיני הבריות - אף שאין כוונתו לכך. במסכת חולין (מד:) מביאה הגמרא דוגמא לכך: דין דין וזיכה חפץ לאחד, או עדים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

פִּשְׁעֵיו לִנְגַד רַבִּים, ²¹⁶ וַיֹּאמֶר: אֵל תִּלְמְדוּ מִמֶּנִּי, כִּי אֲנִי חַטָּאתִי, עֲוִיתִי וּפִשְׁעֵתִי, חָלַלְתִּי הַשֵּׁם יִתְבָּרֵךְ ²¹⁷ בְּאוֹלָתִי. וַיִּתְּעֶנָּה ²¹⁸ כַּמָּה תַעֲנִיּוֹת, וַיִּתְּנָה כָּל יוֹם עַד יוֹם מוֹתוֹ.

על כָּל עֲבֵרָה וְעֲבֵרָה שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה, בֵּין בְּשׁוּגָה בֵּין בְּמִזִּיד, כַּגֹּן ²¹⁹ שֶׁנֶּגַע בָּנָה אוֹ הִדְלִיק וְאֵינוֹ זֹכֵר ²²⁰ שֶׁהוּא נִשְׁכָּת, אוֹ שֶׁעָשָׂה ²²¹ בְּלֹא יָדִיעָה - יֵשׁ לוֹ לְהִתְנַדֵּדוֹת וּלְהִתְעַנּוּת לְכָל הַפְּחָזוֹת שֶׁנִּי יָמִים, שְׁנֵי וַחֲמִישֵׁי; וְכֵן עַל כָּל עֲבֵרוֹת, גְּדוּלוֹת וְקִטְנוֹת, שֶׁאָדָם עוֹשֶׂה - יִתְעַנֶּה, וּבִזָּה יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי טוֹבוֹת: אַחַת - ²²² שֶׁהִתְעַנֶּית מִכִּפְּרָת, וְהַשְׁנִית - שֶׁיִּמְנַע מֵעֲבֵרוֹת, כִּי יִחְשֹׁב: אִם אֶעֱשֶׂה

ביאורים

שהעידו על ממון שהוא של פלוני לזכותו בדין, לא יקנו אח"כ את החפץ שדנו או שהעידו, שלא יאמרו הבריות שמשום כך זיכה הדיין את זה או העיד העד לזכותו, כדי שימכרנו לו בזול. [וע"ע דוגמאות באבות דר"נ פ"ב מ"ב]. 216. ויאמר אל תלמדו ממני. זוהי תשובת המשקל על שגרם לאחרים ע"י התנהגותו ומעשיו שילמדו ממנו לחטוא או להקל ולזלזל במצוות. 217. באולתי. בטפשותי. 218. כמה תעניות. לפי כוחו. 219. שנגע בנר. "נר" בלשון הגמרא, הוא הכלי שבו מניחים שמן ופתילה ומדליקים בו. הנוגע בנר עלול להזיז את השמן, וכאשר השמן מתקרר אל הפתילה הלהבה גדלה ונמצא מבעיר, וכשמתרחק השמן מהפתילה תקטן הלהבה ונמצא מכבה (עיין שו"ע או"ח רע"ג). 220. שהוא שבת. שהיום שבת, והוא הנקרא "שגגת שבת". 221. בלא ידיעה. כלומר, ידע ששבת היום, אבל לא ידע (או שכח) שאסור להדליק נר בשבת, והוא הנקרא "שגגת מלאכה". 222. שהתענית

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

יב. וענין גדול הוא הידוי. מהו וידוי? דבר זה, אצטרך להתענות, וימנע מתוך כך מן העברה. וזהו הגדר הגדול לפני כל העברות, שיקנס עצמו - או לתן צדקה או לעשות צער בגופו - כשעובר. וכן יעשה לכל העברות שהוא רגיל בהם, כגון שנאה וקנאה, ושמח ²²³ לאיד חברו, ודברים בטלים וְלִשְׁוֹן הָרַע, או שלא התכונן בברכות ובתפלה, ²²⁴ שזרק הברכות מפיו בלא פונת הלב, וכל כיוצא באלו, הרבה מאד יבדק עצמו בכל יום באלה הענינים, אם פגע באחת מאלו ועבר עליהם, ²²⁵ ימהר להצטער ולהתאבל ולהתודות על איזה עון שעשה, ולבקש מחילה מאת השם יתברך בלב נשקר.

^(ב) וְעֵנִין גדול הוא הידוי. וכן שנו רבותינו וזכרונם

ביאורים

מכפרת. הצער שיש לו מהתענית מכפרת. ועוד שמיעוט החלב והדם בגופו של האדם שנגרם ע"י התענית דומה לכפרת הקרבן שנעשית ע"י הקטרת החלבים וזריקת הדם על המזבח. ויסוד הדברים, כי החלב הוא השומן וכמו שנאמר "וישמן ישרון ויבעט", והדם הוא הנפש הרוצה והמתאוה, ועל האדם לתת אותם לשמים כך שכל רצונו ותאוותו תהיה כלפי השם יתברך וכמו שנאמר "ה' נגדך כל תאותי". ("עלי אורח"). 223. לאיד חברו. לצרת חברו או לשלולו. 224. שזרק הברכות מפיו. הוציא מפיו את הברכות במהירות. 225. ימהר להצטער וכו'. יודרו לחזור עליהם

לְכַרְכָּה (סנהדרין מג, ב): ²²⁶ הָיָה רָחוֹק מִבֵּית הַסֵּקִילָה פַּעֲשָׁר אַמּוֹת, אוֹמְרִים לוֹ: ²²⁷ הַתְּנוּדָה, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ הַמוֹמְתִין ²²⁸ מִתְּנוּדִין, שֶׁכָּל הַמִּתְנוּדָה מוֹדָה אֵי כָל רַע שְׁעִשִּׁיתִי לַפְנִיךָ, בְּדֶרֶךְ רַע הֵייתִי עוֹמֵד. וְכָל מָה שְׁעִשִּׁיתִי עוֹד לֹא אַעֲשֶׂה כִּמְוָהוּ. יֵהֱיוּ רַצוֹן ה' אֱלֹקֵי שְׁתַּמְחֹחַ לִי עַל כָּל עוֹנוֹתַי וְתִסְלַח לִי עַל כָּל פִּשְׁעֵי וְתִכְפֹּר לִי עַל כָּל חַטּוֹתַי, הֵה"ד "יַעֲזוֹב רֹשַׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֹן מִחֻשְׁבוֹתָיו". ר' יִצְחָק אָמַר כֹּאדָם שְׁהוּא מַלְחִים שְׁתֵּי נִסְרִים וּמַדְבִּיקֵן זֶה לַזֶּה " (ויקרא רבה ג, ג). ויודי הוא הלחמה!

נפלא אנו מוצאים בחז"ל: "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו". א"ר ביבי בר אבוי כיצד אדם צריך להתודות ערב יום הכיפורים? צריך לומר מודה אני כל רע שעשיתי לפניך, בדרך רע הייתי עומד. וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו. יהיו רצון ה' אלקי שתמחול לי על כל עוונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל חטאותי, ה"ה"ד "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו". ר' יצחק אמר כאדם שהוא מלחים שתי נסרים ומדביקן זה לזה" (ויקרא רבה ג, ג). ויודי הוא הלחמה!

מהו פשר המשל של שתי הנסרים שצריך להלחים אותם עד שיהיו שוב לאחדים? הדבר נורא ונפלא: המצב האמיתי והתקין של האדם הוא, שיהיה מחובר עם הבורא. הרי צלם אלוקים הוא, וכשם שהצל מחובר אל מה שמטיל את הצל, כך הצלם מחובר אל האלקים! הן מצבו הטבעי של האדם הוא, להיות דבוק בה' יתברך בלי מחיצות ממש, אך "עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם" (ישעיה נט). והיחס בין האדם לבוראו דומה לחטיבה אחת שנשברה לשתיים, ומוכרחים להלחים את שתי החטיבות כדי לחברן. הלחמה זו היא הוידוי. על זה אנו אומרים בנוסח הוידוי: "על חטא שחטאנו לפניך" - עמדנו לפניך ממש, וחטאנו לפניך ונתרחקנו. עכשיו הגנו באים לפניו ומודים על זה, ומתוך וידינו בוקעת חרטה יוקדת כיקוד אש, והיא היא שלהבת ההלחמה!

מה מאד עלינו להתבונן במצבנו עד שנגיע לחרטה כזו ולוידוי אמיתי כזה! ("עלי שור" ח"ב עמ' תמ).

ביאורים

בתשובה ואל ידחם לזמן אחר. ועיין לעיל בדברי רבנו (בריש פרק זה) שהאריך בגודל רעת המתאחר מן התשובה. ²²⁶ היה רחוק. היוצא ליהרג בסקילה בבית דין, והוא רחוק ממקום הסקילה מרחק של כעשר אמות. ²²⁷ התודה. על עבירה זו ועל שאר עבירות. ²²⁸ מתודין. קודם שימותו.

כל

מַצְנָה שֶׁבַּתְּנוּדָה, בֵּין עֲשָׂה וּבֵין לֹא תַעֲשֶׂה, אִם עָבַר

ביאורים

²²⁹ בעכך. כאשר התכוננו ישראל לכבוש את העיר יריחו, צוה יהושע לא לקחת מרכוש יריחו (יהושע ו, יז). אולם עכך בן כרמי מעל בחרם, ונטל חפצי ערך משלל העיר (שם ז, א). ועל כך הוצא להורג (שם, פסוקים כד-כה). ²³⁰ ותן לו תודה. כלומר, התוודה לפניו. וכך עשה עכך, שנאמר ויען עכך וגו'. ²³¹ שכיפר לו וידויו. ויש לו חלק לעולם הבא. ²³² ויאמר יהושע, לעכך. ²³³ מה עכרתנו. כל כך עכרת אותנו [תיבת "עכור" פירושה ההיפך מ"צלול" (ראה רש"י בראשית לד, ל). ובמדרש שכל טוב (בראשית שם) פירש שהוא מענין בלבול]. ²³⁴ ואין אתה עכור לעולם הבא. מדברי יהושע, שעכך יהיה עכור דוקא "ביום הזה", משמע שלאחר יום זה, כלומר אחרי שיהרג, יוסר כתם עונו ממנו ולא יהיה עוד עכור, ויזכה בחלקו לעולם הבא. רואים אפוא, שמי שהתחייב מיתת בית דין והתוודה לפני שהמיתוהו, יש לו חלק לעולם הבא. ²³⁵ אינו יודע להתוודות. שאינו זוכר את שאר

אדם על אחת מהן, בין בַּזֶּדֶן בין בַּשּׁוּג - בַּשִּׁיעֶשֶׁה תשובה וישוב מחטאו חַיֵּב לְהִתְנַחֵם לִפְנֵי הָאֵל בְּרוּךְ הוּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "אִישׁ אוֹ אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטָּאת הָאֲדָם לְמַעַל מַעַל בַּה', וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא. וְהִתְנַחֲמוּ אֶת חַטָּאתָם אֲשֶׁר עָשׂוּ" (במדבר ה, ו-ז) - ²³⁶ זֶה וְדוּי דְּבָרִים. וְכָל ²³⁷ בְּעָלֵי חַטָּאות וְאָשְׁמוֹת וְכָל חֲבִיבֵי מִיתוֹת בֵּית-דִּין אוֹ מִלְּקוֹת, אֵין מִתְכַּפֵּר לָהֶם בְּמִיתָה אוֹ בְּמִלְּקוֹת אוֹ בְּקָרְבָן עַד שֶׁיַּעֲשׂוּ תשובה וְיִתְנַחֲמוּ. וְכֵן הַחוּבֵל בְּחֶבְרוֹ וּמִזִּיק מִמּוֹן חֶבְרוֹ, אֶף-עַל-פִּי ²³⁸ שִׁישְׁלָם לוֹ, אֵין מִתְכַּפֵּר לוֹ עַד ²³⁹ שִׁיתְנַחֲמָה וְיַשׁוּב מַלְעֲשׂוֹת בָּזָה לְעוֹלָם. וְכִיצַד מִתְנַחֲמָה? יֹאמַר: "אֲנִי הַשֵּׁם, ²⁴⁰ חַטָּאתִי ²⁴¹ עָוִיתִי ²⁴² פִּשְׁעִיתִי לִפְנֵיךְ, וְעָשִׂיתִי כֶּךָ וְכָךְ, וְחָרִי ²⁴³ נַחֲמָתִי וּבִשְׁתִּי בְּמַעֲשִׂי, וְלְעוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדָבָר זֶה". זֶהוּ עֲקָרוֹ

ביאורים

חטאיו וממילא אינו יכול לפורטם. (תפארת ישראל). ²³⁶. זה וידוי דברים. שמודה בפיו שחטא. ומשמע מדבריו שבהרהור בלב לא מהני. [עיי' מו"מ בזה בפמ"ג פתיחה כוללת ח"ג אות י'. ומנ"ח מ' ססד]. ²³⁷. בעל. חייבי. ²³⁸. שישלם לו. וירצוהו ויבקש מחילתו. ²³⁹. שיתודה. לאחר ששילם לו, ואם התודה תחילה - לא עלה לו הדין (שע"ת ד, יח). ²⁴⁰. חטאתי. עברתי עבירות בשוגג - מתוך חוסר ידיעה. ²⁴¹. עייתי. עברתי עבירות במזיד - מתוך כניעה לתאוות של היצר הרע (אך לא מתוך מרד בה'). ²⁴². פשעתי. מתוך מרד בה' - על מנת להכעיסו. ²⁴³. נחמתי ובשתי במעשי. מתחרט אני ומתבייש ממעשי.

יג. לכל אלפא-ביתא. שֶׁל וְדוּי, וְכָל הַמְרַבֵּה לְהִתְנַחֲמוֹת וּבִסִּיבֵת הַדָּבָר שֶׁתִּקְנֶה וּמֵאָרִיךְ בְּעֵינָיו זֶה, חָרִי זֶה מְשַׁבֵּחַ. וְגַם זֶה עֲקָר הַיְדוּי: "אֲבָל אֲנַחְנוּ חַטָּאנוּ".

טוב מאד לַפְּרֵשׁ הַחֲטָא שֶׁלֹּו בְּתוֹךְ הַיְדוּי, בְּגוֹן אִם אֲבָל נִבְלֹות וְטִרְפוֹת אוֹ שְׂאָר דְּבָר אֲסוּר - בַּשִּׁיאֲמַר "אֲשַׁמְתִּי", ²⁴⁴ יֹאמַר "אֲכַלְתִּי דְּבָר אֲסוּר". וְאִם חַטָּא בְּזִנּוּת - בַּשִּׁיאֲמַר "בְּגִדְתִּי", יֹאמַר "בְּעֵלְתִּי בְּעִילַת זִנוּת", וּפְרֵשׁ בָּהּ אִם בְּעַל גִּזְיָה אוֹ נָדָה. וְאִם גָּנֵב - בַּשִּׁיאֲמַר "גָּזַלְתִּי", ²⁴⁵ אִזּוֹ יֹאמַר "מִפְּלוֹנִי וּמִפְּלוֹנִי גָּנַבְתִּי וְגָזַלְתִּי". ²⁴⁶ וְאִם הוֹצִיא שֶׁבֶת-זֶרַע לְבִטְלָה - בַּשִּׁיגִיעַ ל'"הָעוִיתִי", ²⁴⁷ אִזּוֹ יֹאמַר "הוֹצֵאתִי שֶׁבֶת-זֶרַע לְבִטְלָה". וְאִם זָנָה עִמּוֹ עֲרִיּוֹת - בַּשִּׁיגִיעַ ל'"זָדַתִּי", יֹאמַר "זָנִיתִי". וְאִם חָלַל שֶׁבֶתוֹת - בַּשִּׁיגִיעַ ל'"חִמַּמְתִּי", אִזּוֹ יֹאמַר "חָלַלְתִּי שֶׁבֶתוֹת". וְאִם חָמוֹד - יֹאמַר "חָמַדְתִּי". וְכֵן ^(י') לְכָל אֲלֶפָא בֵּיתָא,

ביאורים

²⁴⁴. יאמר אכלתי וכו'. כלומר, יוסיף ויאמר גם: 'אכלתי דבר אסור'. ²⁴⁵. אז יאמר. כהמשך לגולת' יוסיף לפרט (שגול) מפלוני וכו'. ²⁴⁶. ואם הוציא. בכת"י נוסף: "ואם הוציא שם רע על חבריו או לשון-הרע או שום כינוי, יאמר עליו 'דברתי דופי' [כלומר, כאשר יאמר 'דברתי דופי' יוסיף ויאמר 'דברתי לשון-הרע (או שם רע וכדו') על חברי']; ואם הוציא וכו'..." ²⁴⁷. אז יאמר. אחר שיאמר 'העויתי' יוסיף להתודות על חטא זה

**לְכָל אוֹת וְאוֹת שְׁבוּדֵי יֹאמֵר מַעֲיָן
אוֹתָהּ עֲבָרָה שְׁעָשָׂה. וַיֹּאמֶר בְּכִי:**

חז"ל את נוסח הוידי ע"פ אותיות הא"ב, כתב הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בספרו (יערות דבש ח"א בד"ה והנה), כי באלו כ"ב אותיות נכללים כל הדיבורים, וכיון שאין בכוחינו לפרט את כל מה שחטאנו בעו"ה, לכן מתודים בכ"ב אותיות שהם כוללים את מה שהפה יוכל לדבר.

ובספר "נפש החיים" (שער ד' פרק ל"ב) כתב: ולכן תקנו הראשונים ז"ל נוסח הוידי על פי סדר הכ"ב אותיות, כדי לעורר שורש העליון של נפשו, אשר היא מקושרת ונאחזת בתורה הקדושה, לטהרה ולקדשה. ובדרשה כתב בזה"ל: ולכן תקנו לנו קדמונינו את הוידי בסדר כ"ב אותיות התורה, כי כל נפש מישראל הוא כס"ת ממש, היינו ברמ"ח אבריו הרוחנים נגד רמ"ח מצות עשה, ושס"ה גידיו הרוחנים נגד שס"ה ל"ת. כמ"ש חז"ל (מו"ק כה). "העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, הא למה זה דומה לרואה ס"ת שנשרפה". ואם האדם פוגם באבר אחד, אזי מסתלק תיכף ומיד הקדושה מאותו אבר, ואותיות פורחות, ותיכף שורה עליו רוח הטומאה הנקראת "קיא צואה", אשר הוא סרחון אמיתי אשר אין למעלה ממנו, ואין אותיות הקדושה חוזרות למקומם אלא ע"י תשובה, בבכיה ומריירות הלב, לרחוץ את הצואה, כמ"ש (ישעיה ד, ד) "אם רחץ ה' את צואת בנות ציון", ואז כח הטומאה מסתלקת ממנו, וכמ"ש (תהלים נא, יט) "ובחי אלוקים רוח נשברה", ופי' בזה היינו שישבור את רוח הטומאה אשר חופף עליו, ולכן תקנו את הוידי בכ"ב אותיות התורה להחזיר אותיות הפורחות למקומן, ובזה יכוfer כל עוון אמן סלה.

ועוד כתב (בדרשה בהוספה מכת"י): ועל כן נתקן הוידי בכ"ב אותיות, כי התורה נתנה בכ"ב אותיות, וכל הקדושה נכלל בכ"ב אותיות, כי התורה נתנה בכ"ב.

וכ"כ ב"ראשית חכמה" (שער התשובה פרק ה'): "ונהגו להתודות באלפא ביתא מפני שע"י כ"ב אותיות נבראו כל העולמות כדפירשו בספר יצירה וע"י העוון כל העולמות נפגמים, ולכן ראוי להתודות באלפא ביתא". וכן ב"עשרה מאמרות" (מאמר חיקור הדין, ח"א פ"ה) כתב: "לפי שהחוטא מאבד את העולם שנברא באותיות התורה נתקן הוידי באלפא ביתא".

יְד. ואתה צדיק על כל הבא עלינו. כתב בסידור מגיד צדק שצריך לומר "ואתה צדיק על כל וכו'"

לז. ובסוף הוידי יאמר: עֲבָרְתִּי עַל מִצְוֹת עֲשָׂה וְעַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, עֲבָרְתִּי עַל תְּחִיבֵי כְרִתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית-דִין, עֲבָרְתִּי עַל הַתּוֹרָה שֶׁבִּכְתָּב, עֲבָרְתִּי עַל הַתּוֹרָה שֶׁבְּעַל-פֶּה, שֶׁבִּחְתִּי שֶׁמֶךְ הַגְּדוֹל, שֶׁבִּחְתִּי עַל מַלְכוּתָהּ וַיִּרְאֶתָּהּ, וְאַתָּה צָדִיק עַל כָּל הַבָּא עָלֵינוּ. וְאַיִתָּא בִּירוּשָׁלַיִם (יומא פ"ה ה"ז): פִּיצַר מִתּוֹדָה? רַבּוֹן הָעוֹלָמִים, הֲרַע בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי, וּבִדְרֶךְ רַע הֵייתִי עוֹמֵד, וְשׁוֹב אֵינִי

ביאורים

(המתחיל באות ה' 'הוצאתי' וכו'). 248. יעזוב רשע דרכו. גם הרשע שחטא מצד התאווה והרשיע הרבה יש לו תקנה ע"י שיעזוב דרכו (מלבי"ם). 249. ררכו. שהוא נהוג ללכת בה. 250. ואיש און מחשבותיו. אפילו האיש שחטא מצד המינות והכפירה יש לו תקנה ע"י שיעזוב מחשבותיו הכחובות ויתחיל להאמין בה'. (שם). 251. וישב אל ה'. זה השב אל ה' מאהבה, כי מכיר שהוא ה' בורא העולם (שם). 252. ואל אלקינו. זה השב רק מצד יראת עצמו שירא שלא יענישהו, [שזה נקרא ששב אל אלקינו המשגיח עלינו בפרטות לגמול ולענוש העוברים והממרים], וזה מדרגה קטנה מאד, מ"מ גם תשובה זו תועיל (שם). 253. כי ירבה לללוח. אף על פי שהאדם הרבה להרע (רד"ק). וגם להשבים מפני היראה יסלח עוונם (מלבי"ם). 254. ואתה צדיק על כל הבא עלינו. והדין עמך על כל היסורים שבאו עלינו (מצ"ד ורש"י נחמיה ט, לג).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עוֹשֶׂה בֶן. יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי, שֶׁתִּכְפַּר לִי עַל כָּל פְּשָׁעֵי וְתִמְחַל לִי עַל כָּל עֲוֹנוֹתַי וְתִסְלַח לִי עַל כָּל חַטָּאתִי. כָּלְלִי שֶׁל דָּבָר: יֵשׁוּב אָדָם מִכָּל הַמַּדּוֹת הָרָעוֹת. וְהֵשֵׁב מִן הַמַּדּוֹת הָרָעוֹת צָרִיךְ²⁵⁵ חֲזוֹק גָּדוֹל מְאֹד, כִּי כָּבֵד אָדָם מְרַגֵּל בָּזֶה²⁵⁷ וְקִשָּׁה לֹא לִפְרֹשׁ וּשְׂעָה וְלֹא בַעֲטוּ בָהֶם, שְׁקוֹרְאִין אֶת עֲצָמָן רַשְׁעִים וְקוֹרְאִין אוֹתִי צָדִיק, וְהֵם אוֹמְרִים בְּלִשׁוֹן הַזֶּה, אֲבָל אֲנַחְנוּ חֲטָאנוּ הִרְשַׁענוּ פִּשְׁעָנוּ מִרְדְּנוּ וּמִרִינוּ וּסְרָנוּ מִמִּצְוֹתֶיךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְלֹא שׁוּה לָנוּ וְאַתָּה צָדִיק עַל כָּל הַבָּא עֲלֵינוּ כִּי אִמְתָּ עֲשִׂיתָ וְאֲנַחְנוּ הִרְשַׁענוּ, עִכְ"ל. וּבַעַל קִיצוֹר הַשֵּׁל"ה כָּתַב בִּמְחֹזֶר שֶׁל כֵּן: אֵיתָא בְּמִדְרַשׁ בִּשְׁעָה שְׁאוּמְרִין יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה צָדִיק וּמִצְדִּיקִין עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין שֶׁל הַקֶּב"ה, אָמַר הַקֶּב"ה לְמַלְאכִים רָאוּ כָל הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁאֵין עוֹשֶׂה בָהֶם בְּבִי אֲפִילוּ הֵכִי מִקְבָּלִים עֲלֵיהֶם וּמִצְדִּיקִין עֲלֵיהֶם דִּינִי, וְהָלֹא מִן הָרָאוּי לִמְחֹל לָהֶם עוֹנוֹתֵיהֶם. עַל כֵּן צָרִיךְ לֹמֵר וְאַתָּה צָדִיק בְּשִׂמְחָה עַל דֶּרֶךְ מֶה שְׁאִמְרוּ חו"ל כֶּשֶׁם שֶׁמְבַרְכִין עַל הַטּוֹבָה בְּשִׂמְחָה כֵּן מְחַוֵּב לְבָרֵךְ עַל הָרַעָה בְּשִׂמְחָה, רְצוֹנוֹ לֹמֵר לִקְבֹּל פּוֹרְעֵנוּיּוֹת שֶׁל הַקֶּב"ה בְּשִׂמְחָה, כִּי בּוֹדֵא הַכֹּל הוּא לְטוֹבָה כְּדִי לִנְקוּת וְלִכְפָּר עוֹנוֹת בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּדִי שִׁיחָא נָקִי לְעוֹלָם הַבָּא, עִכְ"ל.

ביאורים

255. יֵשׁוּב אָדָם מִכָּל הַמַּדּוֹת הָרָעוֹת. בַּכֵּת"י: יֵשׁוּב אָדָם מִכָּל חֲטָאוֹת וּמִכָּל הַמַּדּוֹת הָרָעוֹת. 256. חֲזוֹק גָּדוֹל מְאֹד. מֵאֲמָץ תְּמִידִי כְּדִי לְהַצִּילָח לְתַקֵּן אִיזוֹן מִדָּה. 257. וְקִשָּׁה לֹא לִפְרֹשׁ מֶהָן. כָּתַב ב"מִסִּילַת יִשְׂרָאֵל" (פֶּרֶק י"א): "וְכַמְעֻט שִׁיתוֹר קִשָּׁה הוּא הַנִּקְיוֹת בְּמַדּוֹת מִמָּה שְׁהוּא בְּמַעֲשִׂים, כִּי הִטְבַּע (הַגִּשְׁמִי)

טו. וְאֵל יֵשׁוּב בַּעַל תְּשׁוּבָה שְׁהוּא מְרוֹחֵק מִמַּעֲלוֹת הַתְּשׁוּבָה מִפְּנֵי הַחַטָּאִים וְהַעֲוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה. בְּמִדְרַשׁ (ב"ר פכ"ב) נֹאמַר: "פָּגַע אָדָם הָרָאוּשׁוֹן בְּקִין וְאָמַר לוֹ (לְקִין) מֶה נַעֲשֶׂה בְּדִינְךָ? אָמַר לוֹ: עֲשִׂיתִי תְשׁוּבָה וְנִתְפַּשְׁרִיתִי, אָמַר (אָדָם הָרָאוּשׁוֹן) כֵּךְ הִיא כֹּחַה שֶׁל תְּשׁוּבָה

מֶהָן, וְעַל זֶה נֹאמַר: "יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתּוֹ" (יִשְׁעִיה שֵׁם).

(טו) וְאֵל יֵחֲשֹׁב בְּעַל-תְּשׁוּבָה, שְׁהוּא מְרַחֵק מִמַּעֲלוֹת הַתְּשׁוּבָה מִפְּנֵי הַחַטָּאִים וְהַעֲוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה -

וְאֵין לֹא יוֹדֵעַ! מִיד עֲמַד אָדָם הָרָאוּשׁוֹן וְאָמַר מְזֻמּוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת. מִשָּׁל לְבֵית מִסְחָר גָּדוֹל, אֲשֶׁר מִנְהַג הָעוֹלָם הוּא לִקְבֹּעַ לוֹ יוֹם שַׁבָּתוֹן מִמִּלְאכָה, כְּדִי לַעֲשׂוֹת חֲשׁוֹנוֹת הַמִּסְחָר וְהַהֲכָנָסוֹת. אֲבָל אִם הָעֶסֶק פִּשְׁט רָגֵל מְרֻבַּח חוֹבוֹת וְהַפְסָדִים, שׁוֹב לֹא יִקְבְּעוּ לוֹ יוֹם לַחֲשׁוֹן, כִּמְהָ מְגִיעַ לוֹ וְכִמְהָ חַיִּיב לְאַחֲרִים, כִּי בֵּין כֵּךְ אֵין לוֹ נִפְקָא מִינָהּ בָּזֶה. אָדָם הָרָאוּשׁוֹן הַבֵּין בְּתַחֲלִילָה, כִּי מִי שְׁחוּטָא אֵין לוֹ תִּקְנָה, וְהָרִי הוּא בְּפִשִּׁיטָה רָגֵל רוֹחֲנִית. אִם-כֵּן לֵמָּה לוֹ לִקְבֹּעַ יוֹם לַחֲשׁוֹן וְחִקְרִיּוֹת וְדִרִישׁוֹת בְּעֵנִי חוֹבוֹתֶיךָ, מֵאַחֵר שְׁאֵין לוֹ תִּקְנָה לְפֹרְעִים. אֶךְ כִּיּוֹן שֶׁשָּׁמַע כֹּחַה שֶׁל תְּשׁוּבָה, שִׁישׁ עוֹד תִּקְנָה לְפִרְיעַת הַחוֹבוֹת וְלִהְנַחֵיג אֶת הַמִּסְחָר הַלֵּאָה, פִּתַּח וְאָמַר "מְזֻמּוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת". כִּי מַעֲתָה יוֹם הַשַּׁבָּת הוּא טוֹב מְאֹד לַחֲשׁוֹן הַנֶּפֶשׁ וּלְפֹרְעוֹ בּוֹ חוֹבוֹתֶיךָ מִשְׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשָׂה, עַל-יְדֵי לִימוֹד הַתּוֹרָה ('פִּנְיָנִים מִשְׁלַחַן גְּבוּה' בְּשֵׁם רַבִּי צְבִי הִירֶשׁ רַבִּינוּבִיץ, אב"ד קוֹבְנָה).

ביאורים

פּוֹעֵל בְּמַדּוֹת יוֹתֵר מִמָּה שְׁהוּא פּוֹעֵל בְּמַעֲשִׂים, יַעֵן הִמּוֹז וְהַתְּכוֹנָה הֵם אוֹ מִסִּיעִים אוֹ מִתְנַגְּדִים גְּדוֹלִים לָהֶם, וְכָל מִלְחָמָה שְׁהִיא נִגַּד נְטִיטָה הִטְבַּע - מִלְחָמָה חֲזָקָה הִיא. וְהוּא מֶה שֶׁפִּרְשׁוּ בְּמֵאֲמָרם ז"ל (אָבוֹת ד', א'): "אִיזְהוּ גְבוּר הַכּוֹבֵשׁ אֶת יָצְרוֹ".

אין הדבר בן, אלא אהוב ונחמד לפני הבורא ויתברך כאלו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טעם טעם חטא ופרש ממנו²⁵⁸ וכבש יצרו. ואמרו חכמים: במקום שפעלי-תשובה עומדים²⁵⁹ אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד (ברכות לד, ב). כלומר, מעלתם גדולה ממעלתם של אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים את יצרים²⁶⁰ יותר מהם. וכל הנביאים כלם צוו על התשובה (ברכות שם),²⁶¹ ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה (סנהדרין צו, ב). וכבר הבטיחה התורה, שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן, ומיד הם נגאלים, שנאמר:²⁶² ויהי כי יבאו עליך כל הדברים האלה,

ביאורים

258. וכבש יצרו. והתגבר על רצונו ותשוקתו. 259. אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. "דגדול כוחו של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד במחיצתם" (רש"י סנהדרין צט. ד"ה צדיקים). 260. יותר מהם. "לפי שצער בעלי תשובה שצריכים לכבוש את יצרו גדול משל צדיקים גמורים שלא הורגלו בעבירה ואין להם צער לכבוש את יצרו" (יד רמה' סנהדרין שם). 261. ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה. מועד ביאת המשיח נקוב וקבוע מראש, אבל אם יחזרו ישראל בתשובה - יקדים לבוא טרם זמנו ('מהרש"א' יומא פו: עפ"י סוגית הגמרא בסנהדרין צח. אמנם שם בגמרא (צז: צח.) יש תנא שסובר שבלי תשובה אין ישראל נגאלים כלל). 262. והיה כי יבאו וגו'. כתב הרמב"ן (דברים ל, א): "כי הפרשה הזו עתידה [להיות]. כי כל עניינה לא היו ולא נבראו [בימי הגלות], אבל הם עתידים להיות [בגאולה העתידה לבא]".

²⁶³ הברכה ונתקללה אשר נתתי לפניך, ²⁶⁵ והשבת אל לבך וגו'. ²⁶⁶ ושבת עד ה' אלהיך וגו'. ושבת עד ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושבת וקצףך וגו' (דברים ל, א-ג). גדולה תשובה, שמקרבת את האדם לשכינה, שנאמר (הושע יד, ב): "שובה ישראל עד ה' אלהיך" (יומא פו, א), ²⁶⁷ ונאמר: ²⁶⁸ ולא שבתם ²⁶⁹ עדי נאום ה' (עמוס ד, ו). ונאמר: ²⁷⁰ אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב (ירמיה ד, א); כלומר, אם תחזור בתשובה - אלי תדבק.

התשובה מקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנוא לפני המקום ברוך הוא, משקיץ ומרחק ומתעב, והיום הוא אהוב ונחמד וקרוב ונדיד. וכן אתה מוצא, בלשון שהקדוש-ברוך-הוא מרחיק את החוטאים

ביאורים

263. הברכה. כאשר תיטיב את מעשיך. 264. והקללה. כאשר תסור מדרך הטובה. 265. והשבת אל לבך. אני מבטיחך שלבסוף תתבונן בהם ותשיב אל לבך לחשוב ולהכיר בזה שה' הוא האלקים והוא המשיח על מעשי הברואים. 266. ושבת עד ה' אלהיך. תשוב אל ה' בתשובה אמיתית, המגעת עד כסא הכבוד של ה' אלוהיך (ת"י). 267. ונאמר. בתוכחת הנביא עמוס על שהעדיפו עבודה-זרה יותר מעבודת ה'. 268. ולא שבתם. למרות העונשים ששנעשתם על מעשיכם הרעים - לא לקחתם מוסר. 269. עדי. אלי. 270. אם תשוב ישראל. בתשובה.

בו מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים, שנאמר: "והיה במקום אשר יאמר ²⁷² להם לא עמי אתם ²⁷³ יאמר להם בני אל חי" (הושע ב, א). על ²⁷⁴ יכניה פרשעתו נאמר: "כתבו את האיש הזה ²⁷⁵ עירי וגו'" (ירמיה כב, ל), ²⁷⁶ אם יהיה ²⁷⁷ כניהו בן יהויקים מלך יהודה ²⁷⁸ חותם על יד ימיני, ²⁷⁹ כי משם אתקנה וגו'" (שם כב, כד); וכיון ²⁸⁰ ששם בגלותו, נאמר בזרובבל בנו: ²⁸¹ "ביום ההוא נאם ה' צבאות, אקנה זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ²⁸³ ושמתיך בחותם" (חגי ב, כג).

ביאורים

271. אשר יאמר להם. בזמן שהדיחם בגלות והסתיר פניו מהם - עקב מעשיהם הרעים - ציוה ה' שיאמר עליהם. 272. להם. עליהם. 273. יאמר להם. לאחר שיחזרו בתשובה. 274. יכניה. מלך יהודה. 275. עירי. שיהיה עירי - אם היו לו בנים ימותו בחייו, ואם לא היו לו לא יהיו לו (רד"ק). ושלא יירשו בניו את מלכותו. 276. אם יהיה. אף אם יהיה. 277. כניהו. הוא יכניה (יהויכין). וקראו כניהו לפחיתות (רד"ק). 278. חותם על יד ימיני. חשוב כמו טבעת החותם (שחותמים בו אגרות) החשובה למלך והנתונה תמיד על ידו הימנית ואינו מסירה ממנה, כל זה לא יעזור לו. 279. כי משם אתקנה. מכל חשיבותך אסיר ואנתק אותך ותוגלה לבבל, ורוצה לומר אף שאתה מזרע דוד, מכל מקום אעזבך. 280. ששם בגלותו. ששב בתשובה בימי גלותו. התשובה כיפרה לו על עוונותיו וביטלה גם את הגזירה שנגזרה עליו שימות עירי [ונולד לו בבית האסורים בן ששמו 'שאלתיאל'] וגם את הגזירה שלא ישב מזרעו על כסא המלכות. 281. ביום ההוא. כשתשתחרר ארץ ישראל משלטון פרס. 282. אקנה זרובבל. להעלותך במעלה יותר ממה שהיית עד היום ההוא, ותרגם וינתן 'אקרבינך'. (רד"ק). 283. ושמתיך

במה מעלה מעלת התשובה! אמש היה זה מבדל מהשם אלהי ישראל ותברך, שנאמר: ²⁸⁴ "עונותיכם" היו מבדלים ביניכם ²⁸⁵ לבין אלהיכם" (ישעיה נט, ב); ²⁸⁶ צועק ואינו נענה, שנאמר: ²⁸⁷ "גם כי תרבו תפלה אינני שמע" (שם א, טו); ²⁸⁸ ועושה מצוות

טו. ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו. הענין הוא על פי מה שכתבו בספרי מוסר, שאדם שהוא בעל עבירה, הרי גם צדקותיו ומצוותיו אינם מתקבלים לרצון בטרם התחרט על מעשיו הרעים, על דרך מה שאמר הכתוב (תהלים ו): "ולרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי", ויותר מזה כתבו,

שהרי הוא כמוסיף כח לסטרא אחרא על ידי המצוות שעושה!

אמנם, לפי זה עלול היה האדם להעלות על דעתו, שכל זמן שלא עלתה בידו לעשות תשובה על העבר, יישב בחיבוק ידיים ויתבטל מן המצוות, מאחר ובין כך לא יהיו לרצון לפני הקב"ה, ולמה לו להיות עמל לרוח, ועוד להוסיף כח לסטרא אחרא?

אולם - כתב ה"בית הלוי" (בהקדמה לספרו עה"ת) - לא כך הורו לנו חז"ל

ביאורים

בחותם. כחותם הטבעת שאינה סרה מיד האדם ומשמרה היטב, כך לא תסור אהבתי מזרובבל (מצו"ד). רוצה לומר, שתהיה השגחת האל תמידה עליו (רד"ק). הלשון "ושמתיך בחותם" הנאמר לזרובבל (בן בנו של יכניה), הוא כנגד מה שנאמר לסבו (יכניה) בהיותו ברשעתו "אם יהיה כניהו ונאמר על יד ימיני..." וכיון ששב יכניה בתשובה, נהפך לו גור דינו לטובה ונאמר לנכדו "ושמתיך בחותם" (רש"י, רד"ק). 284. היו מבדלים. בכל מעשה של האדם נברא דבר רוחני, הן טוב הן רע. מלאכי משחית הנבראים מעוונותיהם הם היו מבדילים ביניהם לבין אלקים. (מהרש"א סנהדרין סה:). 285. לבין אלוקים. לפיכך לא יפנה אליכם. 286. צועק. היה צועק.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

²⁸⁷ וְטוֹרְפִין אוֹתָן בְּפָנָיו, שְׁנֵאֲמַר: לנהוג [עיי"ש שביסס

דבריו עפ"י חז"ל בילקוט שמעוני הושע,

רמז תקסט], אלא שגם לפני שעשה תשובה יודרו האדם להרבות מעשים טובים, ולמרות שאלו לא יתקבלו כעת, בכל זאת תהיה לו תועלת מהם - לאחר שיעשה תשובה וימחלו לו העוונות שעשה, והרי הוא כמי שלא חטא כלל, ואז יתקבלו למפרע המצוות והמעשים הטובים שעשה בהיותו חוטא. כן כתב גם ב"שו"ע הרב" (הלכות ת"ת פ"ד ס"ג): "וכך אמרו חכמי הקבלה, שכל התורה ומצוות שאדם עושה בעודו רשע, אף שמוסיף כח בקליפות לפי שעה, מכל מקום כשיחזור אח"כ בתשובה וכו' אזי מוציא מהקליפה כל התורה והמצוות וחוזרים לקדושה בחזרתו, ולפיכך אין לו למנוע מלעסוק לעולם".

ונסיים בדברי מרן הגר"י קנייבסקי, בעל "קהילות יעקב", שבאחד ממכתביו כותב: "חס ושלום לומר שהמצוות שרשע עושה אינן מצוות. האמת היא שאפילו מי ששקוע ר"ל בחטא הידוע ר"ל ועדיין לא עשה תשובה, מכל מקום חייב בכל התורה כולה, ובעבור כל מה שלומד ומקיים יקבל שכר בעולם הבא כשאר אנשים צדיקים (רק שהשכר יבוא אחרי שיהיה נגמר תיקונו על ידי גיהנום וכיוצא בזה), ומה שכתבו ספרי יראים שהתורה והמצוות שלו הולכים ח"ו להסט"א ר"ל, הוא ענין אחר אשר מי שאין לו מושג בקבלה לא יתפוס ענין זה, והוא: כי כל מצוה ומעשה טוב גורם השפעה מן השמים, ואותה השפעה מסייעתו להצלחה, הן ברוחניות והן בגשמיות, וכשהאדם שקוע ר"ל בחטא הידוע, אזי אותה השפעה הבאה על ידי תורה ומצוות שלו נחספת על ידי הסטרא אחרא וכו', אבל עצם המצוות והמעשים טובים אינם נגרעים מהאדם הזה כלל וכלל וכו', וגם כל זה אינו אלא לפי שעה, כי אחר כך, כשהאדם מתקן את החטא הזה, אזי מוציא הוא מהסטרא אחרא כל מה שגזלו מחלק הקדושה שהיא שייכת לו".

ביאורים

²⁸⁷ וְטוֹרְפִין אוֹתָן בְּפָנָיו. משליכים אותם בפניו. כלומר, שאין מצוותיו מתקבלות.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

²⁸⁸ מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדְכֶם ²⁸⁹ רָמַם

חֲצִירִי" (שם א, יב), ²⁹⁰ מִי גַם בָּכֶם

וְיִסְגֹּר דְּלָתֵינוּ" (מלאכי א, י),

²⁹¹ עֲלוּתֵיכֶם סָפוּ עַל זִבְחֵיכֶם

וְאִכְלוּ בָשָׂר" (ירמיה ז, כא) - וְחִיוִם

הוא מִדְּבַק בְּשִׁכְנָה, שְׁנֵאֲמַר:

²⁹² וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בָּה' אֱלֹהֵיכֶם"

(דברים ד, ה); צוֹעֵק וְנִעְנָה מִיָּד,

שְׁנֵאֲמַר: ²⁹³ וְהָיָה טָרֵם יִקְרָאוּ

²⁹⁴ וְאֵנִי אֶעֱנֶה" (ישעיה סה, כד);

וְעוֹשֶׂה מִצְוֹת ^(ז) וּמִקְבָּלִים אוֹתָן בְּנֶחֱת וּבִשְׂמִיחָה, שְׁנֵאֲמַר:

ביאורים

²⁸⁸ מִי בִקֵּשׁ וגו'. כאשר תבואו בשלש רגלים לבית המקדש להיראות לפני, אז אומר לכם: מי בקש זאת וגו'. ²⁸⁹ רָמַם חֲצִירִי. לדרוך ולרמוס בחציר, אחרי שאין לבבכם שלם עימי. ²⁹⁰ מִי וגו'. ה' אומר (על כך שהכהנים מבזים עבודת המקדש): הלואי שיקום כהן אחד מהכהנים ויסגור את דלתי בית המקדש, ולא יקריבו בו קרבנות מגואלים כפי שאתם מקריבים. ²⁹¹ עֲלוּתֵיכֶם סָפוּ וגו'. קרבנות העולה שהנכם מביאים אין בהם חפץ, ולכן חבל שיעלו כליל למזבח, אלא הוסיפו אותם על קרבנות השלמים ותאכלו את בשרם. ²⁹² וְאַתֶּם. "פירוש וגם אתם הייתם ראויים להשמיד, אלא לצד היותכם 'דבוקים', פירוש נתקרבתם בתשובה ונדבקתם בה', בזה אתם חיים" (אור החיים' עה"פ שם). ²⁹³ וְהָיָה טָרֵם יִקְרָאוּ. עוד לא יקראו להתפלל בפה. ²⁹⁴ וְאֵנִי אֶעֱנֶה. להם למלאות משאלות לבבם, ולא יצטרכו לעיוק כלל.

ארחות שער התשובה צדיקים

עיונים

²⁹⁵ "כִּי כָבֵד רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיךָ" (קהלת ט, ז); וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׁמִתָּאֹהֶּ לָהֶם, ²⁹⁶ שְׁנֵאמַר: ²⁹⁷ "וְעֵרְבָה לָה' מִנְחַת יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם" ²⁹⁸ כִּימֵי עוֹלָם וְכַשְׁנֵים קְדָמוֹנִית" (מלאכי ג, ד).

בְּעֵלִי תְּשׁוּבָה דִּרְכָן לַחַיִּית שְׁפִלִים וְעֵנִיִּים בְּיוֹתֵר. וְאִם יִחְרְפוּ אוֹתָם הַכְּסִילִים

עתה יעיר עליך - עתה אחרי התשובה שעשית, יעיר עליך כל הצדקות שעשית מלפנים, ואשר היה ביתך פתוח לרווחה ונטעת אשל אכסניה, כמו שכתוב (איוב לא, לב): "דלתי לאורח אפתח", וקודם התשובה לא היו צדקותיך מגינות עליך, ואחרי שובך וסר עונך, יעיר וזכותך, ושלם נותן צדקך" ... עכ"ד.

ביאורים

295. כי כבר וגו'. רצה לומר אם כבר רצה האלהים את מעשיך על ידי שעשית הטוב והישר, ומעשיך רצויים לפני המקום, אז תתענג ותשמח (מצ"ד).
296. שנאמר. כשהכהנים המקריבים בבית המקדש שיבנה בעתיד יהיו צדיקים. 297. וערבה לה'. הקרבנות שיקריבו אנשי יהודה וירושלים יהיו לנחת רוח לה'. 298. כימי עולם. כימי משה. רבי אומר, כימי נח (תו"כ).
299. וכשנים קדמוניות. כימי שלמה. רבי אומר, כימי הבל, כשלא היתה עבודת אלילים בעולם (שם).

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

בְּמַעֲשֵׂיהֶם הָרָאשׁוֹנִים, וַיֹּאמְרוּ לָהֶם "אִמֹּשׁ הָיִיתָ עוֹשֶׂה כָּךְ וְכָךְ", ³⁰⁰ אֵל יִתְרָגֹז, אֲלֵא שׁוֹמְעִין וְשֹׁמְחִין, וַיִּוְדְּעִים ³⁰¹ שֶׁזֶהוּ זְכוּת לָהֶם, וְשֶׁכָּל זָמָן שֶׁהֵם בּוֹשִׁים מַמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁעָבְרוּ וְנִכְלָמִים מֵהֶם, זְכוּתָם מְרַבָּה וּמַעֲלָתָם מִתְגַּדֶּלֶת. חֲטָא גָדוֹל הוּא לֹאמַר לְבַעַל-תְּשׁוּבָה "זָכַר מַעֲשֵׂיךָ הָרָאשׁוֹנִים", אוֹ לְהַזְכִּירָם לְפָנָיו כִּדְּרֵי לְבִישׁוֹ, וְעַל זֶה נֶאֱמַר: ³⁰² "וְלֹא תֹנֶנּוּ אִישׁ אֶת עֲמִיתוֹ" (ויקרא כה, יז) (כ"מ נח, ב). וּמִי שֶׁהוּא בְּעַל-תְּשׁוּבָה יֵשׁ לוֹ

יה. בעל תשובה. מאמרים רבים אמרו רבותינו על מעלת התשובה, ומפורסם במקומות רבים, להלן חלק מהם:

"מעיד אני עלי שמים וארץ, שהקב"ה יושב ומצפה להן לישראל, יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם" (תנא דבי אליהו רבה פרק לא).

"אין הקב"ה פוסל לבריה, אלא לכל הוא מקבל. השערים נפתחים בכל שעה וכל מי שהוא מבקש ליכנס יכנס" (ש"ר יט, ד).

"אמר הקב"ה לישראל: בני, פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודו של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות בו" (שיה"ש רבה, ה, ב).

ביאורים

300. אל יתרגז. בכת"י: "אל ירגישו להם". כלומר, אל יחושו אליהם.
301. שזהו. שמחריפים אותם במעשיהם הראשונים. 302. ולא תוננו. לשון צער ומצוק (שע"ת ג, כד). ובמסכת בבא מציעא (נח:) אמרו "באונאת דברים הכתוב מדבר", שלא יאמר לחברו דברים שיש בהם להכעיסו, לביישו או לצערו.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

³⁰³ לְדָרֶשׁ

בְּמַעֲשֵׂים טוֹבִים,

"מנין למי שהוא עושה

תשובה, שמעלין עליו
כאילו עלה לירושלים,

ובנה את בית המקדש, ובנה את המזבח, ומקריב עליו כל הקרבנות
שבתורה? שנאמר "זבחי אלהים רוח נשברה" וגו' (ויק"ר פ"ז).

"הקב"ה מחזיק טובה לשב בתשובה, ומעלה עליו כאלו הקריב פרים של
נדבה". [פירש רש"י שמקובלת לפניו פרי נדבה יותר מן החובה]. שנאמר
"קחו עמכם דברים" וכו'. (יומא פו:).

"בא וראה כמה גדול כחה של תשובה, שהיא ממלכת בני אדם בעולם,
וקושרת לבני אדם כתרם בראשיהם, ומרפאת החולי מאליו, ומצלת אותו
מכל יגון ואנחה וצער, ומלטו מדינה של גהינום". (תנא דבי אליהו רבה
פי"ח).

"גדולה תשובה, שמארכת ימיו ושנותיו של אדם, שנאמר (יחזקאל ל"ג)
ובשוב רשע מרשעתו הוא יחיה". (יומא פו:).

"גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם כולו"
(יומא פו:).

"הוא היה אומר, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל
חיי העולם הבא" (אבות ד, כב).

"תשובה ומעשים טובים כתרם בפני הפורענות" (אבות ד, יא).
"וקרעו לבבכם ואל בגדיכם ושובו אל ד' אלוהיכם (ויאל ב) - אם קרעתם
לבבכם בתשובה, אי אתם קורעין בגדיכם לא על בניכם ולא על בנותיכם"
(ירושלמי תענית ט).

"כשאין ישראל עושין רצונו, גזירה יוצאת מלפניו. עשו תשובה, מיד הוא
מחזירה". (מכילתא בשלח ט"ו).

"אז יכנע לבבכם הערל, לצד התשובה הכתוב מדבר, שמיד שהם מכניעים
לידם לתשובה, מיד אני חוזר ומרחם עליהם". (תו"כ בחקתי כ"ו).

"תנו רבנן, מי שחלה ונטה למוות וכו' אם יש לו פרקליטין גדולים, ניצול,
ואם לאו אינו ניצול, ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובים".

ביאורים

303. לדרוש. לחפש.

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

(שבת לה:).

"אתה נוטל שוחד
מן הרשעים שנאמר

(משלי יז) "ושוחד
מחיק רשעים יקח".

אמר הקב"ה לישראל:
בני, עד ששערי תשובה
פתוחים, עשו תשובה
שאני נוטל שוחד

בעוה"ז". (מדרש תהילים. מובא במהר"ל אבות פ"ד מכ"ב).

"ומלט הוא את העיר בחכמתו" (קהלת ט), זאת תשובה ומעשים טובים.
החכמה תעזר לחכם מעשרה שליטים (שם ד), זאת תשובה ומעשים טובים".
(נדרים לב:).

"לית מלה בעלמא ולית מפתחא בעלמא, דלא תבר ההוא דתב בתיובתא".
תרגום: אין דבר בעולם ואין מפתח בעולם שאינו שובר מי ששב בתשובה
(זוה"ק שמות ק"ו).

"אמרו לו ישראל, עד אימת משעבדין אותנו, וכן דוד אומר (תהילים י"ג) עד
אנה ירום אויבי עלי, אמר להם הקב"ה הדבר תלוי בכם, עשו תשובה ואני
מכלה אותם". (אגדת בראשית ל"ב).

"כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים, אם ישראל
עושין תשובה נגאלין, ואם לאו אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להם מלך
שגזרותיו קשין כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב" (סנהדרין
צ"ז:).

"אילו היו ישראל עושין תשובה, אפילו יום אחד, מיד הם נגאלין, מיד בן דוד
בא". (הש"ר ה' ג').

"עתידין ישראל שיעשו תשובה באחרית הימים והם נגאלים, שנאמר
(ישעיהו ל, טו): "בשובה ונחת תושעון". (במ"ר ז, י).

ביאורים

304. עשתונות. מחשבות. 305. בעצת השם. בגזרת ה'. 306. ולחסות בצלו.
לבטוח בו.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

³⁰⁷ כְּחֹרֶשׁ ³⁰⁸ וּכְעוֹר ³⁰⁹ וּכְמַת, כְּעֵינָן שְׁנֵאֵמַר: "כִּי עֲלִידָה
נִשְׁאַתִּי חֶרְפָּה וְגו'". ³¹¹ וְאַתָּנָה לְבוּשֵׁי שָׁק וְגו'. ³¹² וְאַנִּי
תִּפְלְתִי לָךְ ה' ³¹³ עַת רְצוֹן" (תהלים סט, ח יד).

ביאורים

³⁰⁷. כחרש. שלא שומע ולא מתפעל מדברי מחרפיו. ³⁰⁸. וכעור. שלא
רואה הלעג שלועגים עליו. ³⁰⁹. וכמת. שלא מרגיש מאומה, כן הוא לא
יחוש לדבריהם כלל. ³¹⁰. כי עליך וגו'. בשביל אמונתי בך סבלתי בזיונות,
הבושה עטפה את פני. ³¹¹. ואתנה לבושי שק. כאשר אשים את לבושי שק
- הייתי לאויבי לדוגמת שחוק ובזיון. ³¹². ואני תפילתי. אבל אני אתפלל לך
ה' שתהיה. ³¹³. עת רצון. שעת חסד רחמים להתרצות אלי.

ארגון "ארחות יושר"

מסדון ארגון שולחן ערוך חסידים
מסדון ארגון שולחן ערוך חסידים

נוסד בהכוונתו של מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א, על מנת
להנחיל את לימוד המוסר בצורה יסודית ובאופן עקבי בקרב כל
חלקי העם.

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה,
ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה
ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי
חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

מכון "ארחות" המוסר

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים, מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו - ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

מנחם שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות יושר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא קטע יומי אחיד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים, בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד ועקביותו.

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשולב בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" זצוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאחיב על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גירסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

104
ת"ת

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתקקות ובהתלהבות, בהיותן עבורם משב רוח מרענן בתוכן ובצורה, קנן חדש מלא ישן. מחוזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכתלי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

77
ישיבות

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות יושר"
וכ' חוברות מספר "ארחות צדיקים"

בית מדרש גבוה "אורחות יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר של מגידי שיעורים, אשר להם נסיון רב של שנים במסירת שיעורים בבקאות ובעיון, בהלכה ובמוסר, בהסברה בהירה וקולחת. בביהמ"ד עוסקים הרבנים שליט"א בהכנת השיעורים הנאמרים על ידם, הן בדף היומי והן בסוגיות עיוניות והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד חוברות "ארחות המוסר" בכוללי האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת "ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה ללגיון של מלך.

64
כוללים

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמרו לבית יעקב". לזכרה הדגול של הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

